

FILOLOGIA CATALANA
TREBALL DE FINAL DE CARRERA (UOC)

BECEROLES D'UNA LLENGUA

Comentari filològic dels 'Greuges dels homes
de Sant Pere de Graudescales' (s. XII)

Autor: Manel Soler Cases
Tutor: Vicent Garcia Perales
Consultora: Esther Gimeno Ugalde

2014

BECEROLES D'UNA LLENGUA

ÍNDEX

1. Introducció	3
2. Comentari cultural: del text al context.....	7
2.1. Tipologia textual: els <i>greuges</i> com a reflex de l'ordre feudal.....	7
2.2. Del llatí al català: cap a una nova varietat lingüística d'expressió documental	10
3. Comentari lingüístic: introducció a l'anàlisi formal	13
3.1. Fonètica.....	15
3.1.1. Vocalisme.....	15
3.1.2. Consonantisme	17
3.2. Morfologia.....	24
3.2.1. Articles	25
3.2.2. Demonstratius	25
3.2.3. Pronoms personals	26
3.2.4. Pronoms relatius.....	28
3.2.5. Possessius	28
3.2.6. Preposicions.....	28
3.2.7. Verbs.....	30
3.3. Sintaxi	32
3.4. Lèxic.....	33
3.5. L'onomàstica	36
3.6. Anàlisi contrastiva: el català dins la Romània	40
4. Conclusions	45
Bibliografia.....	47
Annexos.....	49

1. INTRODUCCIÓ

Presentem ací l'estudi filològic dels *Homes de Sant Pere de Graudescales*, un text medieval del segle XII (datació aproximada), escrit en català i l'original del qual es conserva actualment a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Es tracta, doncs, d'un document de factura i d'adscripció netament feudal, i que recull, segons una pràctica habitual a l'edat mitjana, un seguit de greuges comesos –en aquest cas– per un *miles*, un membre de l'estament militar, a diverses persones d'una comunitat ubicada a la zona de l'actual Solsonès.

Prement, doncs, en consideració el període cronològic en què s'emmarca, el nostre interès pel text se centra tant en el valor de les solucions lingüístiques que aporta, i que ens permeten palesar la transició del llatí vulgar al primitiu romanç català, com en la seva contribució a l'estudi de la cultura i la societat medievals. Un dels objectius fonamentals del nostre estudi és poder esbrinar en quina mesura, el text, ens és útil per a poder determinar l'estat de maduració de l'idioma. I, en un sentit particular, si els trets que presenta constitueixen ja o no una expressió caracteritzadora, i ben distintiva, de la nova varietat; un fet singular i, al mateix temps, de filiació netament romànica –això és, llatina.

En relació amb el nostre objecte d'estudi quedem, d'aquesta manera, obligats a assumir com a pressupòsit inicial la possibilitat de projectar l'anàlisi lingüística del text sobre l'àmplia perspectiva que ofereix el context en el qual s'emmarca. Circumstància que proporciona, per això mateix, una pauta d'anàlisi equilibrada i adequada al propòsit de discernir alguns aspectes relacionats amb les beceroles de la nostra llengua, amb la seva progressiva emergència en el domini de l'escriptura, fins llavors reservat a la llengua de cultura, el llatí.

Per tot plegat, hem decidit plantejar aquesta tasca de caracterització del català medieval –i de llur adscripció al context cultural i social– a partir de dos eixos d'estudi: primerament, constatant un canvi d'estatus lingüístic, relacionat amb l'afirmació progressiva de les noves varietats idiomàtiques arreu de la Romània –i particularment del romanç català–, i observant aquells condicionants –interns i externs– que ens permeten analitzar-les a la llum del nou paradigma que representa la transició a partir

del llatí vulgar; i segonament, relacionant l'emergència de la nova varietat amb la tipologia textual que se'n serveix, per tal de determinar-ne i caracteritzar-ne el valor funcional, l'expressió documental i, en general, la seva progressiva acomodació al domini de l'escriptura.

D'altra banda, quant als aspectes de perfil més metodològic, fem pesar la necessitat d'integrar forma i context dins l'espai d'anàlisi definit per una modalitat –tan genèrica– com la del comentari de text. Hem observat, principalment, el conjunt de vincles que s'estableixen entre llengua, cultura i societat, així com llur relació amb el desenvolupament d'una identitat històrica i nacional, dins del conjunt de les identitats europees medievals que apareixen simultàniament. Aquesta necessitat, de fet, de conjugar el fet particular, local, amb el conjunt de dinàmiques lingüístiques i culturals sorgides i desenvolupades arreu de la Romania –i ensems de relacionar-les amb el nucli constitutiu d'una llengua mare, el llatí vulgar, en l'òrbita de la cultura disseminada per Roma–, marquen les línies essencials de la metodologia aplicada.

L'estudi que presentem es desenvolupa, per tant, a la llum d'aquest paradigma d'anàlisi. A partir de la lectura i la interpretació atenta del text font (“els clams”) i de l'atenció a un seguit de fonts clàssiques per a la historiografia –i particularment, per a la historiografia lingüística– romànica i catalana. Alhora, fem constar la voluntat de presentar resultats sobre el català medieval en el context, més ampli, d'aquells que han estat aportats tradicionalment per a la resta de llengües romàniques. Això és, a partir de l'anàlisi contrastiva. Així doncs, la nostra motivació metodològica s'assenta, aquí, en l'anàlisi i el comentari del document triat, en les característiques formals i culturals que refereix, a partir de les aportacions d'altres autors i de les nostres pròpies. Però, alhora, s'insereix en la tradició comparatista, que ací basem en observacions sobre el domini comú d'una progressió amb paral·lels molt clars entre les diverses llengües –i amb algunes divergències més–. Creiem, en aquest sentit, que aquesta visió panoràmica aporta amplitud i calat a l'estudi d'aspectes específics de la llengua, de trets que s'han de relacionar alhora, crucialment, amb el context d'aparició i consolidació del català. Tot plegat el situa necessàriament en l'òrbita d'un fenomen d'abast molt més ampli, de notable interès per a entendre el desenvolupament de la història del continent europeu. I ens empeny a posar l'estudi dels seus orígens en relació amb el de les llengües coetànies que s'hi contrasten.

BECEROLES D'UNA LLENGUA

Fetes, doncs, aquestes consideracions inicials, ens ocuparem de ressenyar breument algunes fonts que hem considerat rellevant adjudicar a la nostra tasca d'anàlisi, i que, en conjunt, han contribuït d'una manera força estimable a guiar-nos-hi. Ens referim a obres que, per llur filiació al nostre tema, constitueixen un referent d'expressió lògica i indispensable per a qualsevol que s'embarqui en la labor d'investigar els fonaments de la nostra cultura. Creiem així que la nostra selecció bibliogràfica és adequada al marc teòric d'investigació i de treball, i que satisfà crucialment aquells aspectes (tant específics com generals) derivats de l'atenció a l'objecte d'estudi i la descripció de l'estat que presenta el català en el seu període de formació.

Paradoxalment, hem de dir que un dels principals desavantatges amb què topa la recerca en aquest àmbit, el de la prolixa bibliografia, suposa ensems un avantatge notable: l'accés als antecedents, a la informació, comptat i debatut. Enmig d'aquest magma d'informacions, estudis i materials, d'obres de factura i procedència tan marcadament heterogènies, tan diverses, hom es troba en la necessitat de realitzar un buidatge de proporcions més que notables, d'aguditzar i afinar el procediment de selecció, si vol reeixir a dotar la recerca d'un repertori bibliogràfic suficient, que atenyi totes les àrees del coneixement compreses i no resulti, alhora, excessiu ni superflu.

Al costat, doncs, de la publicació de fonts poc autoritzades, d'expressió il·lògica o caracteritzades pel seu escàs valor científic, pel poc rigor mostrat en les seves assercions en trobem d'altres de ben vàlides i d'expressió menys primparada. A aquelles que funcionen acríticament dins del discurs general sobre la història de la llengua i la cultura, cal contrapesar-n'hi d'altres que gaudeixen d'una aprovació general i que han estat sancionades pertinentment pel conjunt de la comunitat científica. L'estudiós ha de dreçar-se, en definitiva, pel biaix d'una tradició multiseular; pel pendent, a voltes abrupte i torticer, i ple de contraindicacions, de la recerca en un camp abonat a hipòtesis d'índole i d'expressió molt diversa. Altrament l'impuls d'aportar veracitat i llum a l'estudi de la nostra història, n'és la lògica contraprestació, l'objectiu que s'hi sospesa i s'hi compensa.

El tractament d'aquest corpus bibliogràfic ens obliga crucialment a fer atenció a aquestes segones obres, sense caure en la raó, més estantissa, de les primeres. Referim ací algunes edicions i estudis del text, que ja proveeixen Josep Moran i Joan A. Rabella per a documentar la seva antologia *Primers textos de la llengua catalana*, obra que ha

BECEROLES D'UNA LENGUA

fornit l'edició utilitzada per a l'estudi del text que presentem. Es tracta de les edicions que trobem a *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1983), de Pere Pujol, i del compendi de textos medievals de Paul Russell-Gebbet, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (1965), d'una banda; i, de l'altra banda, *l'Estudi lingüístic d'un document català del segle XII ("Zo Són Clams") de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell* (1983), a càrrec de Maria Brossa. A més a més, s'ha de fer notar que el caràcter compilador de les tres primeres obres citades és interessant per a la tasca de contrastar, amb el nostre, textos d'aquest mateix període.

Quant a les obres de caràcter més didàctic i general, considerem la gramàtica catalana de Francesc de Borja Moll (ed. revisada de 2006) i la d'Antoni Badia i Margarit (1981). I n'hi hem d'afegir encara una altra, de coordinada per Joan Martí i Castell (2000) i que compendia, d'una manera didàctica, acurada i adequada a la tasca de divulgació acadèmica un seguit de nocions relacionades amb el desenvolupament formal, però també contextual, de la llengua catalana. En el nostre cas, l'atenció puntual a les dues primeres gramàtiques ha anat acompanyada d'una revisió més acurada de la de Martí i Castell, que concita aspectes d'aquelles altres i serveix per a documentar alguns dels trets lingüístics més rellevants que figuren en el nostre document. Un dels avantatges del manual de gramàtica històrica de Martí i Castell és que, en dos volums, presenta –de manera prou àmplia, clara i didàctica– un marc teòric de coneixements sobre la disciplina, tant pel que fa als aspectes formals com per als contextuals i d'aproximació a la història de la llengua, en el seu període de gestació.

Semblantment hem de referir-nos a la *Història de la llengua catalana* d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás (2000). En relació amb les obres de gramàtica històrica suara esmentades, la història de la llengua de Ferrando i Nicolás, que assumeix un enfocament metodològic similar, constitueix alhora una síntesi integrada de continguts que atenyen tant l'evolució de l'estructura interna de la llengua com la relació d'estreta interdependència que manté amb els factors ambientals, de caire més sociolingüístic –potser amb una atenció més notable, per llur adscripció disciplinària, a aspectes contextuals que justifiquen el nostre interès en l'obra i la nostra tria–. I també hem d'esmentar la *Història de la llengua catalana* de Josep M. Nadal i Miquel Prats (1982), obra de referència, força robusta i que analitza detalladament l'origen i el procés de formació i desenvolupament de la llengua catalana, tant des del punt de vista intern, de

l'estructura del sistema, com des del punt de vista extern. El volum I –dels dos que formen l'obra de l'obra– ha servit al propòsit d'il·lustrar i matisar algunes observacions realitzades a la part cultural del nostre estudi.

D'altra banda, per al tractament de qüestions d'ordre general, però també per a aquelles altres que estan més específicament relacionades amb els diferents nivells d'anàlisi lingüística, referim les aportacions d'autors com Germà Colon, Manuel Sanchis Guarner i, molt especialment, Joan Coromines. De Coromines (present en bona part de l'estudi) cal destacar, entre d'altres que podríem citar aquí, les obres *Lleures i converses d'un filòleg* (1971) i els tres volums de l'obra capital *Entre dos llenguatges* (1977). La nostra atenció particular a aquest autor queda justificada en la perspectiva global que ofereix de l'estudi d'una bona colla de fenòmens lingüístics –aspecte, potser més marcat encara, en els seus diccionaris de caràcter enciclopèdic, farcits de comentaris culturals i als quals ens referirem més avall–. Dins de l'obra que inserim ara en la nostra bibliografia, destaquen especialment les aportacions que el filòleg fa a la gramàtica històrica catalana i, en particular, a l'estudi de la fonètica, amb relació als principis generals que regeixen la variació dels sons del català.

Finalment, trobem una bona tirallonga d'obres que serveixen al propòsit de documentar aspectes diversos sobre la llengua i permeten, al mateix temps, de cobrir un espectre força ampli de la tasca associada a la consulta del lèxic antic. Hem de fer esment aquí a les obres, monumentals, de Joan Coromines, Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll: sobretot al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i a l'*Onomasticon Cataloniae*, del primer; i al *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll.

Així doncs, totes les obres citades més amunt han contribuït, en suma, a orientar la nostra tasca i a documentar la proposta d'estudi que oferim ara al lector.

2. COMENTARI CULTURAL: DEL TEXT AL CONTEXT

2.1. Tipologia textual: els *greuges* com a reflex de l'ordre feudal

L'esfondrament de l'imperi romà d'Occident, a partir del 453 d.C., propicia l'emergència d'un seguit de canvis arreu del domini imperial, fins al límit de les

antigues conquestes. La conseqüència més immediata d'aquest fet, absolutament crucial per al devenir de la història del continent europeu, és la definició d'un món dinàmic i canviant, exposat a un grau notablement alt d'inseguretat a les fronteres de l'antic imperi i, sobretot, marcat per l'aïllament creixent de llurs províncies. En el marc, més ampli, del conjunt de repercussions que l'extinció de l'imperi romà d'Occident tindrà per als territoris conquerits, hem de fer notar la distància, cada vegada més important, entre la perifèria i el centre neuràlgic del poder, Roma. I també que, a partir de llavors, la societat que en resulta es veurà impel·lida a adaptar els nous esquemes, a assumir el canvi de paradigma que representa la crisi i l'esfondrament del model imperial –i, ja en època carolíngia, a l'intent de fer-lo ressorgir.

A aquestes transformacions, a partir del segle XI¹, a la zona de l'actual Principat però també arreu d'Europa, hi hem de sumar el canvi en el model d'organització que comportarà la implantació del sistema feudal, i que duu aparellades un seguit d'inflexions profundes, relacionades crucialment amb l'emergència d'un nou ordre de privilegis estamentals, amb la puixança de la classe noble, de l'aristocràcia rural, que projecta llurs aspiracions sobre l'àmplia perspectiva que ofereix el control de les vastes franges de territori. El nou escenari intensifica l'atenció a la possessió, als drets i els privilegis derivats del control sobre la propietat, a l'explotació de llurs recursos, estructurada a través d'un nou règim basat en la institucionalització de la *servitud* i les relacions de *vassallatge*².

El nucli fundacional d'aquest nou model –que, a Catalunya, representa el retrocés del poder i de l'autoritat comtal en favor de la figura del *senyor*, del noble, amb relació a aquest nou ordre de privilegis adquirits– s'expandirà i anirà consolidant una mentalitat que es projecta a bastament sobre tots els àmbits d'organització de la vida pública (definició d'un model de producció i afirmació de les relacions de vassallatge) i privada (fortament condicionada pel pes i la influència moral de la religió, que s'estén a tots els àmbits d'organització de la vida quotidiana de l'individu).

¹ “Durant la primera meitat del segle XI, els comtats catalans es veuen afectats, com la resta de l'Occident europeu, per una revolució feudal”. (Ferrando i Nicolàs, 2000, pàg. 14).

² “Des del punt de vista econòmic i social, la Catalunya Vella es caracteritzà per un alt grau de feudalització, en què una noblesa poderosa controlava el camperolat servil, d'origen alouer”. (Ibidem, pàg. 17).

BECEROLES D'UNA LLENGUA

Un model que comportarà, de fet, la redefinició de les estructures administratives i que acabarà, per tant, modelant i configurant l'adscripció social de cada estament, de cadascun dels actors implicats, al sistema de valors que circulen dins d'aquest nou paradigma.

Així doncs, la servitud acaba constituint un dels extrems en l'organització d'aquest nou paradigma, al pol oposat de la qual trobem la noblesa terratinent³ –l'expressió institucional d'uns privilegis, del domini sobre el serf i d'una nova potestat sobre l'explotació dels recursos i del treball–. La relació, per tant, entre el poder (del senyor feudal) i la servitud (del pagès) ens proporciona un motlle indicadíssim per a comprendre la naturalesa social del vincle feudal, el funcionament de les jerarquies de poder i l'estat de submissió d'unes classes a unes altres; però, al mateix temps, ens informa també pertinentment sobre l'emergència d'un seguit de pugnes internes, d'escaramusses, protagonitzades per elements d'aquesta aristocràcia feudal, tant pel control de la propietat com per la conservació, hem de suposar, dels privilegis de classe.

En aquest sentit, a l'hora de referir-se als episodis de violència explícita que recullen els greuges dels homes de Graudescales, Moran i Rabella (2001, pàg. 67) observen el següent: “La temàtica s'insereix plenament en la problemàtica del món feudal i la complexa situació que comporten les relacions jurídiques senyorials”. En efecte, el nostre document refereix un seguit d'accions hostils que hem de relacionar crucialment ací amb el conflicte de competències ocasionat pel control sobre la propietat. S'hi dóna compte de les queixes d'una comunitat de religiosos al bisbe d'Urgell³, precisament per l'afronta protagonitzada per un *miles*, un membre de l'estament militar, sobre el domini aliè.

En l'òrbita temàtica, doncs, d'aquest conflicte d'interessos –no gens estranys a l'edat mitjana– el text reporta al lector un seguit d'accions violentes empreses contra el domini i la propietat. De la tensió, del creixent estat d'indignació i de la sensació

³ No és casual la referència a la institució religiosa. Notem que el fet particular de les accions hostils d'un cavaller sobre una comunitat de monjos –que escenifica el conflicte d'interessos entre estaments, al nostre document– motiva la petició d'auxili al bisbat d'Urgell, que actua, d'aquesta manera, com a interlocutor en un litigi pels drets sobre la propietat. Aquesta circumstància fa pesar la influència notòria, central de l'estament religiós i, en general, de la religió en aquest període de l'edat mitjana. Encara, doncs, que el món medieval s'erigeix sobre la crisi del model d'organització que representava l'antic règim imperial romà, hem de cridar crucialment l'atenció sobre el paper de l'Església catòlica com a continuadora d'aquest llegat cultural. Podríem dir, doncs, que s'hi concep i s'hi conserva.

d'inseguretat davant dels greuges i les ofenses comeses, ens n'informa l'ús d'un llenguatge pla (vegeu *Lèxic*), assentat en referents de proximitat –expressions quotidianes– i a on dominen la descripció crua, l'estil directe, àgil i natural. Precisament aquest estil, transversal; l'aposta, decidida, per una llengua de marcadament col·loquial, desinhibida, amb girs que imprimeixen caràcter i dinamisme al relat i li confereixen un biaix de realisme, constitueixen una expressió quotidiana i eloqüent del clima d'inestabilitat política i jurídica que caracteritza el període.

Així doncs, la funcionalitat del document i, particularment, la temàtica i l'estil triats semblen posar-se conscientment al servei de la representació d'aquesta confluència d'interessos; s'hi conciten i, diguem-ho així, actuen com a instrument i vehicle de la demanda. És, de fet, aquest aspecte particular que justifica la tria de l'enunciat que encapçala aquest apartat: el document com a reflex de l'ordre feudal. Hem de veure-hi, doncs, una font inesgotable per al testimoniatge de les relacions que s'emmarquen dins d'aquest període d'activitat tan conflictiva. Però, també, el reflex d'una tradició que haurem de relacionar crucialment amb l'augment de la producció textual al nostre territori –condició que, almenys en part, promou l'emergència del romanç al domini de l'escriptura⁴.

2.2. Del llatí al català: cap a una nova varietat lingüística d'expressió documental

Basta adonar-se, tal com podrem comprovar quan analitzem les característiques lingüístiques del document (vegeu 3), que el català preliterari presenta, ja a partir de la segona meitat del segle XII, un grau de maduració notablement alt. Així doncs, amb relació a les atribucions que, a poc a poc, va adquirint la llengua podem ben parlar d'un sistema força més robust i evolucionat que el del segle anterior, tan sintàcticament com lèxicament⁵. En aquest sentit, la lenta, però imparable, progressió de la llengua al domini de l'escriptura implica ja un reconeixement explícit a la capacitat de cobrir un

⁴ “La societat catalana dels segles X i XI [...] es caracteritzava per una forta adhesió a l'escriptura. Els historiadors estan d'acord que l'abundància de la documentació catalana dels segles X-XII ens situa en un lloc privilegiat” (Nadal; Prats, 1982, pàg. 172).

⁵ Vegeu *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, dins Moran, J.; Rabella, J. A. (2001): *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana (pàg. 57-61).

ampli espectre de situacions comunicatives. I es projecta a poc a poc sobre la disjuntiva que representa, per a l'expressió escrita, la situació de contacte lingüístic amb el llatí –en el pla de l'oralitat, el romanç ja constitueix una realitat prou diferenciada del llatí, amb una fesomia que l'en aparta prou per reconèixer-ne el caràcter distintiu.

Aquesta nova varietat, d'expressió –progressivament– documental apareix, per tant, associada a la perspectiva de satisfer un seguit de necessitats comunicatives⁶. Però, sobretot, és el reflex d'una autonomia d'ús notablement més alta que la que presenta el mateix romanç al segle anterior. Si la complexitat estructural és cada vegada major, la nova varietat haurà d'esdevenir per força més robusta i més apta per a l'expressió documental, i doncs, per a satisfer les necessitats comunicatives que hi apareixen associades. És palès que aquesta tendència és progressiva. Ara bé, restem obligats a preguntar-nos ací en quin moment, si és que se'n pot definir algun de particular, es produeix l'accés d'aquest romanç l'escriptura.

Tradicionalment, s'han postulat un context i un moment claus per a determinar allò que podríem anomenar “aparició d'una consciència sobre la nova varietat lingüística”. El marc, el context, el forneix la *renovatio carolíngia*, que comprèn, entre d'altres mesures, la de retornar al llatí l'esplendor que havia assolit durant l'etapa clàssica, i promoure'n el coneixement. És a dir, fixar-ne l'ús, depurar-lo, per posar-lo al servei d'un projecte de construcció política, social i cultural. Tanmateix, la projecció d'aquesta mesura topa, a la pràctica de la vida diària, amb un seguit d'obstacles, entre els quals n'hi ha –aquells que comporten un contacte, una interlocució més directa amb el ciutadà– que deixen al descobert l'escissió entre el llatí culte i la llengua parlada pel poble –que ja és, per això mateix, per les dificultats de comprensió que comportava el contacte directe amb el llatí clàssic al parlant, clarament distint–. De la necessitat de resoldre aquesta disjuntiva, de conjugar l'àmbit de la vida pública amb la privada, “en dóna testimoni la recomanació del concili de Tours (813) de predicar ‘*in rusticam romanam linguam*’ (Ferrando; Nicolàs, 2000, pàg. 19). Així doncs, podem dir que la consciència sobre el romanç comença a forjar-se a partir d'aquest moment i, sobretot,

⁶ El cas particular del nostre document comprèn l'exposició d'un seguit de greuges i queixes, però val a dir que tenim documentades formes d'adscripció plenament romànica en documents de tipologia molt diversa, com per exemple juraments feudals, etcètera. Vegeu: Moran, J.; Rabella, J. A. (2001): *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana. I també: Moran, J. (1992): “Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell: transcripció i estudi lingüístic”, *Llengua & Literatura*, 5, p. 147-169.

BECEROLES D'UNA LLENGUA

que es dona en les classes lletrades, cultes. D'aquesta manera, “en restablir el llatí clàssic com a llengua escolar i de l'administració, els parlants cultes del romanç adquiriren consciència que s'havia generat una realitat lingüística nova” (ídem). Això és, els parlants capacitats per observar que, per davall de la temptativa d'imposar una varietat de norma fixa, escrita i artificial –que llinda amb la noció moderna d'“estàndard”, una varietat d'ús comú, en definitiva–, s'ha anat formant una argamassa de llengua que s'aparta del llatí fins al punt de fer-lo intel·ligible per al poble ras. Aquesta massa ja empra una varietat de llengua distintiva, tributària del llatí però clarament diferenciada de llengua culta, i que funciona amb autonomia pròpia. Sembla, doncs, que l'aparició d'una nova consciència sobre aquesta varietat emergent obligà la casta lletrada a replantejar-ne llur caràcter diferenciador.

Segons aquesta premissa, tenim, per tant, d'una banda, un poble que actua crucialment –i sobretot, inconscientment– com a motor del seguit de transformacions que s'han anat produint en la llengua parlada, les estimula. I, de l'altra, l'actitud d'una classe lletrada receptiva a les diferències, als signes externs d'aquest canvi, de l'evolució que representa, sobre els motlles d'una tradició de transmissió essencialment oral. Sens dubte, sense aquesta condició prèvia, de canvi de consciència, probablement no s'hauria pogut sedimentar la progressiva assimilació de la llengua parlada al correlat de la llengua escrita –o no pas prou, si més no, per garantir la revaloració i la dignificació de l'idioma–. S'hi ha de veure, per tant, un element constitutiu de la progressió que experimenta.

Tanmateix, és possible que aquest pòsit de consciència, que aquest estímul crucial, primordial, per ell mateix, no hagués constituït un ressort prou sòlid per a abonar el camí del romanç naixent a la progressiva conquesta de la llengua escrita. De fet, tal com palesen Nadal i Prats (1982, pàg. 171), “la realitat fou ben distinta (com demostra el fet que encara s'hagi de parlar de català pre-literari en aquesta època) i el llatí continuà exercint el monopoli de la lletra escrita fins ben bé el segle XIII”. Així doncs, l'accés al domini de l'escriptura serà lent i estarà marcat, tot a l'inici de la formació del romanç, per una forta situació de diglòssia respecte del llatí.

Un altre factor s'hagué de congriar, per tant, amb aquesta nova consciència emergent per a la configuració d'una conjuntura favorable a l'accés de vulgar a l'escriptura: un canvi de paradigma, social i cultural, amb una forta repercussió en els

hàbits de lectura i que propiciarà l'aparició d'un nou tipus de lector. Tal com observen Nadal i Prats, cap al segle XI es produí un fet capital per al desenvolupament funcional del romanç: “Al llarg del segle XI, el país va experimentar uns canvis estructurals considerables que acabaren afavorint la lectura silenciosa, la lectura privada” (ibídem, pàg. 176). Semblantment, Ferrando i Nicolàs (2000, pàg. 20) afirmen el següent: “Amb l'accés del català a l'escriptura, s'hi desenvolupà un públic nou, més ric, polit i cortesà, que llegia en privat i en la llengua que parlava”. Hem de suposar, fetes aquestes consideracions, que el segle XI constitueix un punt d'inflexió per al tractament del vulgar, el qual avança, lentament però també continuada, cap a nous registres.

Aquest fet, doncs, degué afavorir per força l'emergència de la llengua preliterària al domini d'un nou codi que la trasllada, de retop, a un suport físic fins llavors “desconegut”. La lectura privada, silenciosa, comporta la relació directa amb un codi d'escriptura que, per força, ha de coincidir amb la llengua del lector. Si hi ha, per tant, un públic en llengua romanç, que vol i pot llegir-hi, es donaran també les condicions necessàries per a dotar la nova varietat d'una dimensió textual –per a què, progressivament, pugui irrompre, projectar-se i modelar-se en el domini, abans restringit, de l'escriptura.

Aquesta circumstància sembla providencial per a poder entendre tant la lenta progressió del català arcaic com llur adscripció a la tradició escrita. Per dir-ho així, l'aspecte conjuntural posa a poc a poc el romanç al servei del desenvolupament d'una producció documental que, alhora, ens l'ha conservada crucialment per al testimoniatge de la llengua antiga. L'emergència del català al domini de l'escriptura representa, doncs, tant una necessitat social com el resultat de la transformació en el paradigma de cultura i el canvi d'hàbits de consum que comporta. I podem veure-hi, semblantment, un factor embrionari del canvi en la mentalitat social que propiciarà, fins a la seva definitiva consolidació, al segle XIV i XV, la transició del món medieval al modern.

3. COMENTARI LINGÜÍSTIC: INTRODUCCIÓ A L'ANÀLISI FORMAL

Un dels aspectes més destacats de l'estudi formal de la llengua antiga és, sens dubte, l'alternança de solucions que presenta. Així doncs, en aquest estadi, encara vacil·lant, del romanç primitiu restem obligats moltes vegades a comparar solucions gràfiques

distintes per a fenòmens similars –reflex, sovint, d'un ús col·loquial encara tibant, en tensió, i que es debat entre unes formes i unes altres. Són justament aquests processos de selecció evolutiva, activats sovint inconscientment i amb una major o menor projecció sobre la comunitat de llengua, que condicionen la resposta del parlant, tot afavorint la implantació d'uns trets o inhibint-ne d'altres.

Tanmateix, tal com observa Joan Martí i Castell (2000, pàg. 56, I), “[...] hi ha diverses maneres que ens permeten de fer referència clara a una llengua viva existent, usada col·loquialment, i amb documentació sobre les solucions que l'allunyaven del seu nivell culte literari i escrit”. Encara que l'autor fa referència ací al llatí parlat, nosaltres hem de situar-nos inevitablement en el pla de la transició del llatí al romanç naixent i veure, en la riquesa d'aquest acerb documental, una ocasió única per a atestar aquells trets que ens informen sobre el canvi lingüístic –és a dir, sobre el pas d'una varietat a una altra que s'hi ret i n'és, per tant, tributària.

Ens ocuparem, en els apartats que segueixen, de l'anàlisi dels trets principals que caracteritzen l'expressió formal del document. Assumim aquí el propòsit d'emmarcar i desenvolupar l'estudi d'aquells elements textuais que contribueixen a forjar la nova varietat de romanç, sorgida del llatí vulgar i que presenta ja, com veurem, una certa consistència evolutiva; un biaix expressiu d'importància remarcable i que assenta les bases per al desenvolupament, cada vegada més notable, d'aquells usos textuais associats a la nova llengua. També mirarem de donar compte, d'acord amb aquesta premissa, dels patrons que modelen la fisonomia del català medieval del període; d'atènyer i posar en valor el conjunt de processos que, fins al segle XII, han anat forjant la lenta progressió dels trets essencialitzadors de l'idioma, i que es perfilen i projecten sobre les diverses manifestacions d'aquesta producció documental.

Queda, tan sols, indicar que el desenvolupament de la nostra proposta d'anàlisi formal s'articula a partir de quatre eixos bàsics que presentem, tot seguit, en aquest ordre: 1) fonètica; 2) morfologia; 3) sintaxi; i 4) lèxic. A més a més, hi afegim l'apartat dedicat a l'estudi de l'onomàstica i l'anàlisi comparada de la resta de varietats romàniques.

3.1. Fonètica

3.1.1. Vocalisme

El text presenta, per a l'estudi del vocalisme tònic i àton, alguns trets destacats. Encara que Brossa ja escateix, per al primer, la qüestió de *ei* procedent del diftong llatí AI, farem constar més endavant la solució que la tònica presenta a “*sen*”, “*senta*”, i que sens dubte remet a l'evolució d'aquest mateix diftong. L'autora observa que “la *e* tancada procedent de AI, producte de la iot CT sobre A és encara en el període diftongació *ei*”, tret que comprovem recurrentment en les diverses variants de la forma verbal *fer* > “*feit*”⁷; derivats d'aquest primer, “*desfeit*”; formes compostes –que contenen aquesta base verbal: “*malesfeïtes*”; i d'altres com “*pleid*” i “*sostreïta*”⁸. Tanmateix veiem en Coromines (1977, pàg. 96) la seqüència completa de l'evolució del tret: “Quan a una A tònica ve a sumar-se una I, qualsevol que sigui l'origen d'aquesta, el diftong AI resultant [...] passa primer a *ei* i després a *e*, que quasi per tot és una *e* tancada”. L'observació de Coromines val per explicar la forma “*sen*”, amb el correlat femení “*senta*”, recurrent en el nostre text i que abona igualment la de Brossa per al diftong intermedi *ei*. Segons això, a “*sen*” hi pesaria “l'evolució de la C de SANCTUS cap a ‘*saint*’” (Coromines, 1977, pàg. 89), solució que avança, posteriorment, a *ei* i que finalment monoftonga a *e*, tal com veiem en el text. D'altra banda, encara podríem observar un fenomen interessant: la caiguda de [t] a *sen*, motivada, segurament, per la ubicació d'aquesta entre consonants: *sen Pere*, *sen Climentz*.

Quant al vocalisme àton ens fixarem, principalment, en l'ús recurrent de *e* en posició àtona, reflex, més aviat, d'una realització fonètica que cal tractar aquí segons l'adscripció geogràfica. El trobem en els participis, en els plurals de substantius i també en el topònim “*Buse*” (Busa). Brossa (1983, pàg. 343) hi fa constar també la realització en *e* de la tercera pers. sing. dels verbs en imperfet acabats en *-ave*, *-ie* (“*ere*”, “*avie*”, “*volie*”, etcètera), i observa també aquesta mateixa grafia per als verbs en –ABA (“*se'n menaue*”). Més enllà de la realització en *e* del hiatus *ia*, generalitzada a l'edat mitjana i

⁷ Encara que la forma *fet* no sembla pas homologable a aquest supòsit, de participi, sinó a l'indefinit. Moran i Rabella (2001, pàg. 69) tradueixen “*va fer*”.

⁸ A *meins* hi farem notar un cas diferent, de palatalització de les nasal, que sembla ja consumat en aquest període.

que, com apunta Brossa, perviu encara avui “en molts llocs del català occidental” (ídem), l'autora refereix (i observem també nosaltres) aquesta *e* àtona per a la terminació del plural. Hi hem de veure la generalització d'un tret que, en aquest moment, és present a pràcticament tot el domini lingüístic.

Així doncs, s'ha de fer constar que la datació del text coincideix tot just amb l'inici de la confusió de [a] / [e] > [ə], fenomen que s'inicia a partir dels segles XII i XIII, en les àtones pretòniques, i que s'estén progressivament a la resta de posicions del mot (Martí i Castell, 2000, pàg. 64)⁹. Coromines (1971, pàg. 295), al seu comentari de les “*Vides de sants*” rosselloneses, ja observa que molts documents medievals presenten aquesta confusió, però fixa la cronologia del canvi progressivament, vinculant-lo primerencament a les àtones pretòniques i afirmant que en posició final, especialment seguida de consonant, “no es troben confusions abans del segle XV si no és en textos sospitosos i molt excepcionalment”. I rebla, crucialment: “en aquella posició tots els dialectes admeten únicament *e*”. Així doncs, almenys per als casos de plural (les terminacions en -AS es representen com a *es* ja des del segle IX, de manera que és la grafia que presenta de manera generalitzada el nostre text) als quals fem referència (“*mases*”, “*uegades*”, “*senmanes*”, “*folees*”, “*joves*”, etcètera), podem concloure que el nostre document –i, en general, els d'aquest període– no presenta encara neutralització en aquesta posició¹⁰, si bé l'adscripció geogràfica del tret (de filiació més occidental) suggereix que potser tampoc no s'hi hauria vist reflectit.

D'altra banda, encara que la tendència del català a la caiguda de les posttòniques en posició final absoluta ja s'ha consumat –excepte la vocal central–, el text recull la forma *vino*, amb *o* i la consonant nasal que la precedeix, *n*, ambdues desaparegudes en el català modern. No sembla, com hem dit, adscriure's a aquesta tendència general que dèiem ni reflectir el canvi fonètic que informa sobre el comportament del vocalisme àton en posició de coda, final. Tanmateix tampoc hi val

⁹ [o] i [u] àtones no neutralitzaran a [u] fins més tard. “La confusió entre [o] i [u], en canvi, és molt més tardana” (2000, pàg. 64). Hem de situar la generalització del fenomen cap als segles XV-XVI, encara que en algunes posicions ja s'hauria produït abans.

¹⁰ S'ha de fer notar (vegeu 3.6) que no totes les llengües romàniques presenten, en aquest punt, la mateixa evolució, per bé que es diferencia escassament de la resta en els moments inicials. És el cas de l'italià, més refractari a la simplificació i sonorització de les oclusives sordes en posició intervocàlica.

l'argument de la vocal de reforç (- > e > o, segons la tònica general en aquests casos), ja que l'entorn, sense cap grup consonàntic complex final, no l'hi promou (la *o* prové lògicament de la *u* breu llatina, oberta en vulgar i que s'assimila ràpidament a [o]). Podríem veure-hi una raresa, una solució que reflecteix marginalment, de manera aïllada, un estadi intermedi, dins del panorama general de les inèrcies que determinen el comportament de les vocals àtones en aquesta posició –i àdhuc de les nasals que queden en posició final i desapareixen, normalment en català, després de la caiguda de la desinència de cas i de l'apòcope vocàlica: VINUM > vino > vin > 'vi'.

Al costat de la forma *vino* tenim, per exemple, *pa*, del llatí *pane*, que si que presenta l'apòcope de la posttònica final [e] i també la caiguda de [n]. Insistim, tenint en compte que aquest fenomen de caiguda és generalitzat en la majoria de formes del text, que la forma *vino* constituïria un fet particular, un cas aïllat, dins del panorama general descrit –dubto que en aquest moment hi pugui pesar influència castellana, amb una tendència més conservadora tant al manteniment de la -o posttònica final com al segment nasal–. D'altra banda, l'atenció al comportament de *n* en posició final ens permet d'atènyer una altra qüestió, fonamental, relacionada amb la presència o omisió del so en el plural, que comentarem, tot seguit, en la part dedicada al consonantisme.

3.1.2. Consonantisme

El text palesa alguns trets consonàntics de remarcable interès per a l'estudi de la llengua preliterària. A grans trets, ens haurem de referir a fenòmens que, ben aviat, afecten l'inventari de sons consonàntics llatins i defineixen la transició del llatí vulgar al romanç¹¹. Tal com apunta Llorach (1983, pàg. 79), a l'època dels orígens del català el sistema “es caracteritzava sobretot per dues tendències: (1) la creació d'un ordre palatal de consonants, i (2) el triple fenomen de desgeminació, sonorització i fricació de consonants entre vocals [...]”. Hem de relacionar crucialment aquests fenòmens apuntats amb la lenició i l'aparició, en certs contextos, del iod, que donarà l'ordre dels palatals.

¹¹ El fenomen de reducció de la nasal alveolar a *s* és antic i ja està documentat al segle III a.C. (2000, pàg. 72, I).

BECEROLES D'UNA LLENGUA

D'una banda, s'ha de fer notar la reducció del grup $ns > n^{12}$, i la conservació (o millor dit, restitució) de n adventícia per als plurals. Hem vist, al costat de *vino*, la forma *pa*, a la qual ens referíem més amunt. Així doncs, tal com reflecteix la forma del mot (i, de manera generalitzada, altres del text que asseveren la consumació del fenomen), ja s'ha produït la caiguda de n , com és habitual en català per al singular. Pel que fa al comportament del so en els plurals, hem de distingir aquells en què *-ns* està precedida per vocal tònica d'aquells en què hi consta una àtona. De manera generalitzada, els primers rehabiliten *-ns* (*pa > pans*), mentre que en el segon cas s'observen formes alternants per a la llengua arcaica. El nostre text presenta, per exemple, el plural *hòmens*, molt abundant i que manté invariablement el singular sense n (*ome*, d'acord amb el supòsit esmentat més amunt) i el plural amb aquesta. Així, tot i que és interessant de fer veure que el fenomen de la caiguda de n en aquests darrers plurals és més actual i s'expandeix a força àrees del domini lingüístic, en la llengua antiga ja s'hi fa palès, tal com assenyala Coromines (1971, pàg. 313): “Quan la vocal que precedeix *-ns* és àtona, la reducció té actualment una àrea més gran, ja que els plurals com *hòmens* a penes se senten fora del País Valencià i de la Catalunya occidental”; tanmateix “alguns exemples d'homes i anàlegs apareixen ja a l'Edat Mitjana” (ídem).

El text conté el futur *valrà*, enfront de l'actual *valdrà* (amb epèntesi dental, en força àrees del domini lingüístic). Aquí ens interessa fer notar que, després de la caiguda de la vocal interior, el grup L'R (igual que N'R) no promou l'epèntesi d'una *d*. Aquest fenomen, que és general en el català arcaic, es manté encara actualment en el mallorquí, menorquí i alguerès; també a la franja pirenaica i, més al nord, a l'àrea rossellonesa. Tanmateix, “ambdues pronúncies han desaparegut o es troben en recessió a gran part del balear (menorquí (Moll, 1932)), comarques septentrionals del català central i alg.; al seu lloc han aparegut les realitzacions *ndr* i *ldr* [...]” (Recasens, 1996, pàg. 230).

Coromines (1977, pàg. 64) afirma el següent: “Com que en tota l'edat mitjana es va admetre o almenys tolerar l'escriure una *-ll-* intervocàlica com a *-l-*, era natural que en la posició inicial de mot no sentissin la necessitat d'indicar el caràcter palatal”. Tanmateix, “no hi ha dubte que, ja a l'edat mitjana, tot escrivint *l-* hom pronunciava *ll-*”

¹² És ben bé així en molts textos i en el nostre. Tanmateix, l'ús de *-ll-* no hi és pas estranya del tot, tal com demostra, als *Greuges de Guitard d'Isarn*, la forma “cavalleria” (Moran; Rabella, 2001, pàg. 58). Val més veure-hi una tendència a aquella altra grafia, per bé que no pas privativament.

(ibídem, pàg. 63)¹³. Suggereix, doncs, que el fenomen de la palatalització de *l* en posició inicial és antic: “[...] els fets constatats donen bastant de suport a la suposició d’una gran antiguitat del fenomen” (ibídem, pàg. 62). El text presenta alguns exemples, tant d’un cas com de l’altre, que fan pensar, per tant, en una pronúncia palatal: “cavaler”, per exemple, en posició intervocàlica (en posició interior i en contacte amb un vocal breu, -LL- palatalitza: “cavaler” deriva de cavall, del llatí *caballu*, amb *a* breu) ; i “laurar”, “libre”, en posició inicial de mot¹⁴.

A més a més, el text presenta altres casos de pronom d’acusatiu amb *l*-, com *pres-lo*). D’altra banda, suposem també una pronúncia palatal en alguns casos en què *l* es troba en posició final (p. ex: “aque^l”, en aquest cas ha quedat, més aviat, en posició final; el mot procedeix de ECCU ILLE, on la *i* que precedeix el lateral és breu *i*, en origen, hem d’explicar la palatalització també en posició interior). En aquest cas, a més a més, es manté palatal perquè la solució no correspon a cap supòsit de combinació d’alguns grups consonàntics amb L (p. ex: CL), o de L etimològica amb I en hiatus, origen de la confusió entre YL i LL a una part notable del domini català medieval. En canvi, a *fil*s –plural de *fil* > ‘fill’–, del llatí *filiu*, per l’acció del iod sobre *l*, que després quedarà en posició final, per ventura sí que hi hauríem de considerar la realització fonètica amb *y*, en oposició a [ʎ]¹⁵. Es pot veure potser encara més bé si tenim en compte que, en alguns llocs, es manté també el ieisme en el femení, p. ex: [fija]. Sigui com sigui, ben primerencament, per tant, el lateral alveolar hauria donat el seu correlat palatal en posició inicial de mot i en la resta de casos esmentats.

Semblantment, el nasal alveolar, exposat a lenició, ha palatalitzat ja en aquesta època. En la majoria de casos que presenta el nostre text, per l’acció del iod, procedent de -GN-, i en el grup geminat -NN- (s’ha de dir que aquest darrer grup, amb -LL- i -

¹³ No veig motivació específica en la grafia *ll*-, a fet-*llo*. Corresponent al pronom però que no puc considerar sinó producte d’un escriptura fortuïta, atesa l’excepcionalitat de la grafia i tenint en compte, fins i tot en el cas que poguéssim considerar la unió de *t* + *l*, que la llengua antiga presenta generalment la grafia *tl* (Coromines, 1977, pàg. 305).

¹⁴ Avui l’abast d’aquest tret, que relacionem amb el ieisme històric, ha quedat escorat a uns pocs territoris.

¹⁵ Per a reforçar la nostra posició sobre l’adscripció geogràfica del fenomen, direm que Coromines (1977, pàg. 30) observa, crucialment, que “la distinció es mantenia llavors encara amb tot rigor bon tros més a ponent, com ho documenta en massa, cap a l’any 1200 el capbreu de Besora, al nord de Solsona”.

RR-, experimenten una evolució distinta de la resta de geminades que se simplifiquen). Hem d'aclarir, d'acord amb les realitzacions fonètiques observades, que en aquella època la pronunciació, per l'alveolar, del palatal ja degué d'estar ben implantada en l'inventari de sons consonàntics; i doncs, que la grafia no reflecteix la pronunciació ni és homologable al correlat actual. El nostre text presenta encara les grafies *l*, per al lateral alveolar, i *nn* o *gn* per a les solucions nasals. En un cas i en l'altre, doncs, donem compte de la pronunciació suara esmentada. Vet aquí unes quantes mostres: *enpignorada*, *pignoren*, *senor*, *meins*. Per al casos de *senor* i *meins* haurem de matisar el següent: el mot *senor*, que en català medieval presenta diverses solucions, prové del llatí *seniore*, 'vell', 'persona d'autoritat' (DCVB, IX, pàg. 845). La desaparició generalitzada del iod palatal en les solucions que presenta el text i el fet que puguem suposar, com dèiem, que [ɲ] ja es present en altres mots d'aquest període, fa pensar que també en aquest cas ja hauria actuat sobre el so alveolar, i doncs, palatalitzant-lo (la *n*, en aquest sentit, hi consta a manca de la grafia més moderna i regularitzada *ny*, la qual cosa no obsta per a veure-hi el so palatal que acabem de referir). Amb relació a *meins*, del llatí **minus*, el DCVB (VII, pàg. 365) reïx a fer el següent aclariment: "La palatalització de la **n** (pronunciada *ny*) es pot explicar per una forma llatina de comparatiu analògic **minius*". Essent així, no crec que tinguem motiu per no veure-hi una realització palatal, segurament com en la resta de casos, per bé que segueixen un ordre cronològic progressiu. Si prenem **minius* com a ètim probable, es fa palès que la primera *i* (breu) hauria evolucionat a *e*, i que la segona hauria palatalitzat, després, el nasal alveolar.

D'altra banda, notem també una certa resistència a l'ensordiment de les oclusives en posició final absoluta o precedint *-s* final. Coromines (1971, pàg. 297) ja fa notar que "en els textos primerencs del segle XIII encara apareixen com a sonores". I n'aporta alguns exemples: "*cab*", "*pod*", "*reg*", "*card*", etcètera. De fet, l'ensordiment s'hauria produït durant aquest segle, tal com observa Martí i Castell (2000, pàg. 108, II): "[...] Durant el segle XIII, les oclusives sonores i la sibilant alveolar sonora que havien esdevingut finals, van patir un procés d'ensordiment". Si prenem en consideració aquesta cronologia, lògicament el nostre text, redactat aproximadament un segle abans, ha de presentar per força aquest tret característic. "És evident, també, que hi ha una certa resistència a l'ensordiment d'alguns elements fònics" (Brossa, 1983, pàg. 343). Per tant, en relació amb l'evolució que seguiran, ens interessa fer constar ací que tots aquests sons tendiran progressivament a l'ensordiment en català. Presentem alguns

BECEROLES D'UNA LLENGUA

exemples del nostre text en què es manté encara sonora (coincidents en alguns casos, naturalment, amb els que ja proposa Brossa): “pleid”, “prob”, “meitad”, “cab”, “teng”, “tengunds” “veng”, “perdud”.

A més a més, la *t*, que, en posició final –encara que no sols en aquesta posició–, muda a *u*, es manté encara en aquesta estadi com a oclusiva dental, tal com observem a *Corit* –‘Corriu’, en català modern– i a *Set*, ‘Seu’ –de Santa Maria de la Seu–. Malgrat tot, i ateses les solucions que presenten altres elements lèxics del text, aquest so, en posició final, sembla estar “a punt de vocalitzar-se en *u*, com ja ho ha fet bous de BOVE 20, ociure d'OCCIDERE 27” (ídem).

El nostre text també presenta, com a única forma, *bispe*, amb l'oclusiu sord pel sonor. Ens interessa veure aquí la citació que Moran, al seu estudi lingüístic del *Jurament de Pau i treva del comte Ramon de Pallars al bisbe d'Urgell*, fa de Coromines. Així, malgrat que al nostre text apareix una única forma, Moran (1992, pàg. 157) observa que “en aquest [és a dir, el que ell comenta] document s'observa una doble solució per als derivats de EPISCOPU: “bisbe” i “bispe”, ambdues formes són habituals en els documents urgellesos arcaics”. I afegeix: “segons Coromines, la forma ‘bispe’ procedeix de ‘biscbe’, ‘que es la forma que en produir-se la síncope de la o posttònica s'hagué de produir primer en romànic (simplificada després com a bisbe en el català central). En xocar amb aquesta forma ‘biscbe’ la *k*, recolzada en la *s*, amb la *b* següent, aquesta retornà a l'articulació *p* [...]” (ídem). Hi fa pesar, doncs, l'influx de l'oclusiu velar per a una forma i la simplificació que donarà l'altra, *bisbe*, absent en el nostre text però no pas estranya en altres documents coetanis.

També Brossa (1983, pàg. 343), en la seva anàlisi dels africats alveolar (derivats de –TIS: “ogans”, de AUDIATIS; participis passius: “cremans”, “e·sderocants”, etcètera), fa el següent advertiment sobre l'escriptura: “Sembla una tònica especial, que no he trobat en cap altre document, la representació gràfica del fonema africad alveolar [...], com si l'escrivà volgués interpretar un so africad més aviat mediopalatal que no pas alveolar”. És possible. Però, més enllà de la voluntat de l'escrivà de representar-hi un so distint, o de l'ús alternant que veiem que fa de les grafies *-ns*, *-nts*, sense restriccions clares respecte l'etimologia (recordem que els grups acabats en –TIS evolucionaren cap a l'africada), allò que ens interessa fer constar és que en aquest moment es manté la

distinció entre el so africacat [ts] (que anirà desafricant-se fins a donar el resultat actual en [s]), representat amb grafies diverses, i la fricativa alveolar [s].

Quant al tractament de TY, per exemple, hauríem d'apuntar que “Climenz” o “convenenza” devien representar l'africada sorda. I semblantment, si mantenim aquesta distinció, s'hi comprendrien la resta de formes en *z*, com *zel*, *zos*, *ez*, representats com a “[ts]el” “[ts]os” i “e[ts]”. Coromines (1977, pàg. 14) afirma que “abans de 1200 la *ç* era una africada, gairebé *t + s*. [...] Avui és idèntic al d'una *s* sorda, en tot el territori lingüístic [...]”. Malgrat tot, per poder entendre aquesta observació de Coromines hem de referir-nos a l'alternança gràfica a l'hora d'abordar la representació de l'africat, ja que aquesta *ç* (ni sembla que *c* tampoc, en el nostre cas) no apareix a la nostra font i ni tan sols en d'altres de posteriors, com ara les *Homilies d'Organyà*¹⁶. Així doncs, segons això, *c*, *ç* i *z* serien les formes gràfiques de representació de l'africat alveolar sord, de les quals, en el nostre text, només consta *z* i, com s'ha apuntat més amunt (per bé que la mà de l'escrivà reflecteix menys escrúpols etimològics en quant a l'ús de la grafia, abonant *t* en uns casos i esmussant-li en d'altres *> -ns -nts*), els grups finals derivats de –TIS (p. ex: *ogans > AUDIATIS*).

Hem de fer una consideració gràfica sobre l'ús de la lletra *h*, alternant en el mot *home* (*> ome*). És invariablement muda. No té, per tant, un valor específic. No representa cap canvi substancial ni comporta cap mena de restricció distintivament fonètica. En aquest sentit, “el textos demostren sovint un autèntic desconcert en l'ús d'aquesta lletra, demostratiu del fet que només es tractava d'això: una lletra, sense cap altre valor” (Martí i Castell, 2000, pàg. 70, I).

El text presenta un cas clar de rotacisme a “esgléria”. En el seu estudi, Brossa cita Coromines (a *Estudis de toponímia Catalana*, Barcelona, 1965: I, pàg. 35), el qual observa crucialment l'adscripció territorial d'aquest fenomen: “[...] amb rotacisme o canvi de *s* sonora entre vocals en *r*, fenomen no gens rar en la toponímia de l'Alta Catalunya”.

¹⁶ Jordi Bruguera. Font: <http://www.xtec.cat/crp-baixllobregat6/homilies/C09b.htm>

També trobem algun exemple de diftongació per la vocalització del lateral alveolar en els grups inicials començats per *al-*, i que donen, com veiem en el text, algunes formes com per exemple *autre*. Tal com fa constar Martí i Castell (2000, pàg. 17, I), “entre el fonema lateral /l/ i el fonema semivocal /u/ hi ha un especial veïnatge, perquè en català ambdós són velars”, fet que afavoriria, doncs, progressivament, el pas d'un a l'altre. Per la seva banda, Coromines (1971, pàg. 302) apunta semblantment que “l'evolució L > U degué tenir en el passat més extensió que no pas avui [...] i els textos antics presenten força exemples de *u* davant dental”. Tanmateix, els casos que presenta el nostre text no són nombrosos i “sabem que aquesta tendència es va frenar, no solament perquè en català tenim proves del manteniment de la L, sinó per casos d'ultracorrecció (*malaut* > ‘malalt’) [...]”¹⁷ (Martí i Castell, 2000, pàg. 72, I).

Un dels canvis primerencs és el de l'assimilació d'alguns grups consonàntics i el de la simplificació de les geminades llatines, fruit, segurament, de la tendència a disminuir la tensió articulatòria i relaxar l'esforç de pronunciació. Potser podríem, en aquest sentit, relacionar crucialment el fenomen de la simplificació amb el de l'economia del llenguatge, accessible per a tots aquells casos en què el parlant percep com a inútil algun tret i concorre a bandejar-lo. De fet, la simplificació dels grups del llatí vulgar *mm* i *nn* data del segle IX (Ferrando; Nicolás, 2000, pàg. 68). Encara que tots dos s'observen ja en llatí vulgar, volem fer atenció a la forma *senmana*, que recull el nostre text. Segons l'evolució lògica d'aquest fenomen que esmentàvem més amunt, SEPT(IM)ANA, hauria donat, per assimilació en el punt d'articulació, “settmana”, simplificada a “setmana”. Amb caiguda de la pretònica, l'evolució col·loquial consuma progressivament la pronunciació del grup nasal *nm* i, per assimilació en el punt d'articulació, de la geminada *mm*, que tot seguit se simplifica –reducció motivada, segurament, per una pronunciació relaxada– a “semana” –tret que es manté encara avui informalment, per bé que la norma n'ha fixat la grafia amb *t*: “setmana”.

Fora convenient encara apuntar un parell de trets més, que ens obliguen a considerar-ne la pervivència en algunes zones del català actual. D'una banda, la conservació de la –R' romànica, que, tal com apunta Martí i Castell (2000, pàg. 127, II), “es va mantenir molt de temps i que era comunament pronunciada arreu del domini

¹⁷ S'hi podria fer constar la tendència cultista, que habilita la L. Això significa que el canvi lingüístic, per bé que més estès en el període medieval, no reeixí a consumir.

durant l'edat mitjana". Val a dir que, encara que anà desapareixent de manera progressiva, en la majoria de territoris, es conserva encara avui a València, a on es degué filtrar, per tant, després de la conquesta jaumina, al segle XIII. Això significa que, abans d'aquesta data, havia de ser per força present al Principat, tal com semblen asseverar les formes presents al nostre text: "laurar", "jurar", etcètera –la terminació reflectiria, doncs, aquesta pronúncia amb el so ròtic final.

I per últim, l'oposició, ben vigent en aquest període de la llengua però en franc retrocés avui, entre /b/ i /v/, que reflectirien els sons bilabial i fricatiu labiodental, respectivament. Allò que ho palesa és, semblantment al que hem apuntat més amunt, per a la presència generalitzada del so ròtic, que la distinció entre aquests dos segments es manté encara avui en algunes parts del domini lingüístic, com ara a les Balears, algunes parts del camp de Tarragona i el País Valencià (en valencià septentrional), i a l'Alguer. Així doncs, admetem que algunes mostres gràfiques resoltes amb /b/ i /v/ en el nostre text reflectirien encara aquesta distinció generalitzada a bona part del territori: "[v]ino", "[v]egades", "[v]inguí", "mena[v]e"; però "[b]use", "[b]ous", "[b]ispe".

3.2. Morfologia

S'ha observat sovint, amb relació a la morfologia, que els canvis més determinants en la transició al llatí vulgar –i d'aquest, als romanços primitius– són, a grans trets, els següents: la desaparició del sistema de casos (els sis del llatí clàssic es fusionen a només dos en llatí vulgar, que acabaran perdent la distinció en les llengües romanç); la reorganització del gènere, després de l'abolició del neutre; i finalment, l'emergència de l'article i d'un sistema pronominal (de pronoms febles, sobretot, que és especialment significatiu en el cas del català), fruit de l'afèresi en alguns demostratius llatins. D'altra banda, quant a la morfologia verbal, haurem d'escatir-ne també d'altres, que comporten la reestructuració dels temps i el fet, crucial, de l'aparició d'algunes formes sintètiques (com ara el futur simple), amb marques flexives desconegudes en llatí vulgar.

Vegem, doncs, desglossats per categories, alguns dels trets que caracteritzen l'expressió morfològica de la llengua del document.

3.2.1. L'article

En aquesta època, l'article salat *es / sa* (que localitzem al text amb la grafia *z* –segurament representant un so africacat–; els determinants possessius que en deriven apareixen escrits amb *s*), derivat del demostratiu llatí IPSE / IPSO / IPSA, és encara d'ús força general –ho ha de ser per força, si considerem que penetrà a Mallorca (on ha romàs fins ara), des del Principat, durant la conquesta de Jaume I, l'any 1229.

Al text l'hi trobem en un topònim, “*za Corit*”, i també com a identificador de tres personatges: el protagonista dels actes vandàlics, “*B. Dezvilar*”; i dos dels damnats, “*G. de Zamorera*” i “*A. Zafont*”. A més a més, també l'hi constatem acompanyant vuit noms comuns –unes vegades pur; d'altres, en contracció amb les preposicions *de* i *per*–, que presento per ordre d'aparició: “*a·z alberg*”; “*zos porcs e·z bous*”; “*zo mas*”; “*z'auer seu*”; “*zos cavalers*”; “*dez seu*”; “*pez collons*”.

Tanmateix el salat alterna amb l'article definit, procedent de ILLU, ILLA (*lo, los, la, les*): “*lo fait*”; “*lo mas*”; “*los hòmens*”; “*les conamines*”, etcètera; i, per a les funcions que li són característiques, la determinació de noms propis, amb l'article personal, procedent de DOMINE (“*d'en G. de Belvezer*”; “*a·n P. Vila*”; “*e·n Arlouí*”).

Malgrat que l'alternança d'aquests determinants es manté latent al llarg del període, s'ha de fer notar, per l'ús de l'article salat, aquesta major propensió pel determinat (56 formes de determinat per només 12 de salat), prova, amb tota seguretat, de la lenta progressió de l'article definit sobre aquest altre –desplaçament que, amb el temps, s'acaba consumant a la majoria del domini lingüístic.

3.2.2. Demonstratius

Troblem, a tot el text, un repertori força extens de demostratius. D'una banda, *azò* (però escrit *zo*, unes quantes vegades, quan es troba iniciant l'oració, amb una pronunciació segurament relaxada; o bé quan no rep el reforçament d'un so precedent), procedent de ECCE HOC: “*zo són clams*”; E sobre *azò*: “*E de tot azò som clamans nós*”; i *zel* (o *zels*), de ECCE ILLE: “*lo fait seu que zel faie*”; “*e zels tenien la casa en poder*”.

Trobem, també, *aquest*, *aquests*, de ECCUM ISTE (“que s’endrez tot *aquest* fait”; “de tons *aquests* clams”; i unes quantes vegades, per *zel*, *zels* (amb més freqüència que no pas aquestes formes, fet prou destacable), *aquel*, *aquels*, provinent de ECCUM ILLE: “e·l sensum d’*aquel* mas”; “e *aquel* mor·i de fam”, etcètera.

Sembla curiós, en relació amb aquest demostratiu, la forma *aquens*, que apareix a la frase “*aquens* tonts IIII que n’a ditans”. Encara que no podria assegurar-ho, l’ús aïllat que reflecteix el text podria fer-nos pensar en algun fenomen de tipus fonètic, potser una assimilació regressiva incitada per la paraula posterior, en aquest cas.

Finalment trobem les formes *ahí* ‘allí’, a “*ahí* ilex”; i *autre* (amb vocalització del lateral alveolar en posició de coda, a la primera síl·laba del mot, que dóna una semivocal), provinent de ALTERU: “e trash-ne *autre* que vené a la Corit”, etcètera.

3.2.3. Pronoms personals

El document mostra clarament que, en aquest moment, al s. XII, el grau de maduració de la llengua quant a la formació i a l’ús dels pronoms (ens referim als febles, sobretot, per bé que ací hi farem constar també els forts) és remarcable. Així doncs, podem ben dir que el repertori pronominal que presenta el text constitueix un dels fets més notables per a l’estudi de l’evolució de la morfologia de la llengua arcaica en aquest període. Aquí i allà, per tant, veiem que aquests clítics ja compleixen, amb un rendiment elevadíssim, una funció substitutòria respecte de l’antecedent. Alhora, al costat de la plasmació lingüística d’aquest conjunt de relacions anafòriques, fem constar també la intensificació dels lligams entre aquests pronoms, la tendència a un cert aglutinament –se n’arriben a coordinar tres, amb l’acusatiu precedint la resta: “e com *lo se·n* menave pres”–, fet que evidencia un notable augment de les possibilitats combinatòries d’aquestes partícules en una estructura sintàctica ja força elaborada.

Pel que fa als pronoms forts, el document recull el de tercera persona, *él*, que veiem en funció de subjecte “*él* no volie anar”; “que *él* a desfeita”, etcètera; i –com dèiem més amunt– expressant possessió: “per lo fait d’*él*”. I el de primera persona del plural, *nós*: “on *nós* som fort clamans”; “per nelet que *nós* no avem”.

Quant a les formes àtones, hi constatem el següents:

BECEROLES D'UNA LLENGUA

El text recull les formes *lo*, de *ILLU* (per tant, com en el cas de l'article, destaquem que l'acusatiu revesteix únicament encara la forma plena, etimològica; ahora avancem, com a fet destacat, que la majoria de pronoms del document –vagi també per a la resta, excepte *en*, com veurem més endavant– es troben en posició enclítica). En posició de CD, veiem: “fet-*lo* iurar”, “pres-*lo*”; i les formes concretes, singular i plural (*l*, *'ls*), seguint vocal: *cludia'l*”; “e sobre azò el no-*ls* atén re”.

També hi consta el pronom neutre, amb valor de CD: la forma que presenta el text és *o*, encara sense la *h*, procedent de *HOC* (“teng-*o* pres tot”; “torna-*o* a sensum”).

En funció de CI, trobem les formes, també per al singular i el plural, *li* i *'ls* (dels llatins *ILLI*, *ILLOS*): “tot azò *li* fet”; “fa'*ls*, en B. Degà, autre mal, als hòmens de la Corit” (és a dir: als homes de la Corriu).

Veiem també el pronom *en*, en forma enclítica o proclítica, ara presentant la forma sencera, ara la elidida o reduïda (s'ha de recordar, aquí, que la llengua usada en el document reflecteix una major propensió del pronom en posició enclítica, tal com havíem comentat més amunt; tanmateix no és el cas de *en*). D'altra banda, hem de dir que aquest pronom presenta una freqüència d'aparició notable. Podem seguir-ne la casuística d'ús amb valors distints. En posició de CD: “e n'a agud, qui XX sol”; “e per auer que-*n* pres”. Com a CCL: “ahí tras-*ne* I libre” > “trash-*ne* un altre” (*en* va treure un altre' > d'allà). I encara, amb aquest valor locatiu de procedència, combinat amb el reflexiu *se*, trobem: “menà-se'*n* zos porcs” (‘va endur-se'*n* els porcs' > és a dir, tal com consta al document, de l'alberg de G. de Margenedes). A més a més d'aquests, el trobem també en frases com: “per què zo mas, *ne* valrà tons temps meins”; “l'esglèria *n*'é pis servida”.

Farem constar, encara, l'ús en el document de dos pronoms més: el pronom adverbial de situació, *hi*; i, per últim, *se* (ja n'hem vist algun cas més amunt; presenta, encara, exclusivament, la forma plena, com la resta de pronoms). El primer el trobem grafiat sense la *h*, *i*, tal com també passa amb el neutre *ho* > *o*. Amb funció de CCL, veiem, entre d'altres: “per què III clerges que *i* solien estar”; “e aquel mor-*i* de fam”. Quant a *se*, el trobem amb valor reflexiu (“met-*se* en convenenza”; “que no *sse'n* clamarie”) i com a subjecte, amb valor impersonal (p. ex: “e pres-*lo* per queocom d'aver que-*s* avie”).

3.2.4. Pronoms relatius

Semblantment al que dèiem per als pronoms febles, el document filtra un nombre gens menyspreable de pronoms relatius. N'hi trobem, destacats, un parell: *qui*, *que*. El primer com a subjecte –p. ex: “e it fe bé de mal *qui* valg bé MCC. sol.” > ‘va fer danys *que* [els danys] ben bé valien mil dos-cents sous’– i amb valor distributiu –“e n'à agud de cada-ú, *qui* XX sol., *qui* XXX, *qui* X”. Moran i Rabella (2001, pàg. 72) tradueixen ‘d'algun’.

Pel que fa a *que*, el trobem també amb valor de subjecte, amb antecedents de persona i de cosa. Vegem-ne alguns casos, amb antecedent de persona: “d'en B. Dezvilar e son pare, *que* an la casa de Sen Pere afolada e desfeita”; “III clergues *que* i solien estar”; “per nom Joan de Sen Climenz, *que* ere natural de za Corit”. I amb antecedent de cosa: “e lo mas de la Sala d'Oora, *que* solie dar a Sen Pere [...]”; “tornà-o a sensum, *que* no fóre obs”; “los molins de Sen Pere de la Corit, *que* foren cremans”. I, fins a setze vegades, amb valor de CD. Aquí en referim uns quants: “I libre *que* vene [...]”; “autre *que* vené [...]”; “les malesfeites *que* zel fa en la onor”; “II mases a Vilalta *que* robà per II vegades”, “la casa d'Escales que él à desfeita”, etcètera.

3.2.5. Possessius

Constatem formes derivades de SUUS, SUA, SUUM: “les *sues* oradures”; de *SEUM: “e per lo fait *seu*”; també la forma reduïda *son*: “de *son* pare”; “de *son* poder”. Crida l'atenció, també, l'ús –per a indicar la relació de possessió entre el subjecte i l'acció perpetrada, en aquest cas per a l'atribució de responsabilitat–, del pronom personal tònic de tercera persona, que aquí apareix acompanyat de la preposició *de* > “d'él”.

3.2.6. Preposicions

També és prou remarcable la fluència de preposicions, tant pel nombre com per la casuística d'ús. El nostre document recull les següents:

A: en dues funcions molt distintives d'aquesta preposició, introduint CI i per al CCL. Com a exemples de la primera funció, trobem, per exemple: “clams que fan *a* Senta

BECEROLES D'UNA LLENGUA

Maria e *al* bispe e *a* tot lo covent” (fem notar que, a “al bispe”, apareix en contracció amb l'article determinat masculí, *el*); “I libre que vené LX sol. A·n P. Vila” (aquí, en canvi, apareix adherida a l'article personal).

D'altra banda, amb CCL, la trobem a: “e trash-ne autre que vené *a* la Corit”¹⁸; “II mases *a* Vilalta”; “veng *a·z* alberg d'en G. Margenedes [...]” (aquí precedint l'article salat).

Finalment, faig constar-hi l'ús en locacions diverses: “*a* sensum”, “*a* cab de”, “sus *a* Sen Cristòval”.

En: un fet destacat és la seva translació al text en la forma llatina, *in*, fet que, almenys en el primer cas que presentem, es deu a què apareix introduint una locució adverbial llatina. Així doncs, quedaria justificat, en aquest cas, que s'hi conservés: “*in* primis”. També introduint un complement modal: “e·l sensum dàquel mas à·l mès *in* pignora”. D'altra banda, intercalada entre el verb i el CD, la trobem en la frase següent: “les malesfeites autres que zel fa *en* la onor”; com a circumstancial modal, veiem: “qui valg CC sol. En diners”; i finalment, introduint un CRV: “met-se *en* convenenza”.

Ab: apareix amb una mica menys de freqüència, li compto quatre vegades. Generalment amb valor de companyia i que podem traduir, al català actual, com a *amb*. Referim un parell de casos: “met-se en convenenza *ab* zos cavalers e *ab* los hòmens de pes [...]”; “desferen IIII mases *ab* en G. Belver”.

De: té una presència notable al text. La trobem com a introductora de complements diversos, nominals i verbals: entre els primers, trobem la preposició a: “som clamans, nós, *de* tons aquests clans”; amb valor de possessió: “e donaren-se los fils *d'*en B. Degà”; amb valor locatiu: “los molins *de* Caned”; “e lo mas *de* Sala *d'*Oora”, “Sen Cristòval *de* Buse”, “los hòmens de la Corit”, etcètera. Hi hem de fer constar, a més, amb un sentit similar, el patronímic: G. de Belver (o de Belvezer). D'altra banda, amb valor de complement verbal: “e can exí *de* son poder” (amb matís de pertinença, però no pas física); “e it fé bé *de* mal qui valg bé MCC sol.” (quantitatiu); “e n·à agud *de*

¹⁸ Al seu estudi del text, Brossa (1983, pàg. 350) hi proposa un CI. No l'hi veig tan clar, amb aquest valor; més aviat diria que ací regeix el CCL, atès que “la Corit” remet al poble (vegeu *Annex 1*), això és, allà *on* ha estat venut el llibre, i no pas *a qui* ha estat venut.

cada·ú” (distributiu); “solie dar a Sen Pere, *de pa e de vino e de carn*” (partitiu).

Per: el trobem amb valor de complement causal, com ara a “e *per* zo car el no volie anar”; o també a “foren cremans *per* lo fait d’él”, etcètera. I amb altres usos, amb valor temporal, com a indicador locatiu i per assenyalar la quantitat: “que robà per II vegades” –tanmateix, la preposició no sempre emergeix en construccions similars a aquestes, p. ex: “vinguí II vegades”; “e teng·o pres tot VI senmanes”–; “pres-lo *pez* collons” –contreta amb l’article salat–; “*per* M. sol”; “à mès in pignora *per* CL sol”. I com a identificador nominal: “*per* nom Joan de Sen Climenz” –és a dir, ‘amb el nom’ o ‘anomenat’.

A banda d’aquestes preposicions, amb una refosa notable al document, n’hi trobem d’altres, com *outra* (de ULTRA; usat, una vegada, com a connector: ‘a més a més d’això’ > “*Outra* azò, à la onor venuda e·npignorada”); *for*, de ‘fora’, amb la vocal final esmussada; mateix sentit que ‘sinó’, ‘excepte’: “perquè III clergues que i solien estar, ara no n·i està *for* I”¹⁹; *sobre*, provinent de SUPER, el veiem a “e vénen aquels *sobre* los hòmens de la Corit [...]”; “E *sobre* azò no·ls atén re d’aquel fait”; i finalment, *sus*, del llatí SURSUM, ‘amunt’, ‘dalt’. El trobem a “e fer-lo jurar manvés *sus* a Sen Cristòval de Buse [...]”.

3.2.7. Verbs

L’anàlisi de la morfologia verbal que presenta el document palesa, d’entrada, un grau força evolucionat tant per al nombre de verbs que s’hi utilitzen com per al repertori de temps verbals associats. Podem parlar, particularment per a aquest àmbit de flexió, d’un estadi de maduració lingüística elevat, que s’intensifica amb formes característiques

¹⁹ Fem constar una imprecisió relacionada amb la traducció del número 3, escrit, al text, amb xifres romanes (III). Tant Russell-Gebbet (1965, pàg. 82), com Brossa (1983, pàg. 337) com Pujol (1913, pàg. 13) hi fan constar *III*. I també Moran i Rabella (2001, pàg. 69), per bé que tradueixen, segurament per error, *quatre*. Sembla lògic veure-hi un error, ja que al final del mateix text tradueixen, ara correctament, “*III* mases” com a *quatre*.

respecte del llatí, prova de la nova fisonomia que, progressivament, ha anat adquirint la nova varietat²⁰.

Així doncs, hi podem constatar ja un repertori de modes i temps que, fora d'aquelles diferències morfofonològiques apreciables a simple vista, no s'aparten gaire –ni en la quantitat ni en els usos– de les que trobem en el repertori actual. Quant a les persones utilitzades, fem constar-hi la tercera, en singular i plural, i la primera en plural.

D'una banda trobem el mode *indicatiu*, amb exemples de temps de present: *som*²¹; *són*; *està*; *fa*; *fan*; *poden*; *pignoren*; *venen*. Formant perfet, p. ex: “que *an* la casa de Sen Pere afolada e desfeita”; “*an* aüt”; “à ditans”; “à tornades a sensum” –notem que la preposició i el verb, usat aquí com a auxiliar, es distingeixen per l'accent, que recau en la forma tònica, del verb; d'altra banda, notem que no passa el mateix amb el plural *an*–; Formant imperfet: *faie*, *solie* (*ssolien*, en tercera del plural), *avie*, *ere*, *volie* (advertim la terminació en –e per a la tercera persona, reflex d'una pronúncia que encara es manté avui en punts d'aquesta àrea del domini lingüístic; p. ex: Solsona, Sant Llorenç de Morunys...). Formant passat simple (encara, doncs, no hi consta l'ús del perifràstic, posterior): *fo*, *tras* (*trash*), *ag*, *veng*, *pres*, *cuidà*, *donaren*, *exí*, *tornà*, *robà*, *menà*, *inpignorà*, *vené*, *vinguí* (aquesta forma, velaritzada), etcètera. Un futur: *valrà*; i finalment, un condicional²²: *clamarie*.

²⁰ Ens en forneixen bons exemples la forma sintètica del futur simple, procedent de la perífrasi del llatí vulgar, amb infinitiu i present de HABERE. –p. ex: CANTARE + HABEO: forma que substituï el futur clàssic CANTABO–; i també la creació del condicional, inexistent en llatí i format semblantment a partir de l'infinitiu i una forma de l'imperfet de HABERE > HABEBAM.

²¹ S'ha de dir que la llengua antiga registra, per a la primera persona del singular i del plural, la forma *som*. Sense entrar ara en l'adscripció geogràfica de la forma –també consten *só*, *sóc*, *són*–, cridem l'atenció sobre el fet que el subjecte del nostre document és col·lectiu i que s'expressa, per tant, en plural quan es refereix a si mateix.

²² Moran i Rabella (2001, pàg. 71) en fan una traducció desconcertant, si l'hem de prendre literalment i no com una concessió per afavorir la comprensió del text. Ho justifico en el fet que la forma *fóra* consta com a forma de condicional, però en cap cas d'imperfet (DCVB, V, pàg. 487). De fet, Brossa (1983, pàg. 349) també la relaciona amb el condicional. Sigui com sigui, no veig que no pugui traduir-s'hi ‘la qual cosa no *seria* necessària’, i així ho faig notar.

Quant al mode subjuntiu, trobem el present en les formes *trobàs* i *endrez*. També l'imperatiu: *ogans*. Alguns infinitius: *laurar*, *sofere*, *anar*, *ociure*, *rembre*, *estar*, *obestar*, entre d'altres. I finalment, formes amb participi passiu: *desfèita*, *mès*; i, amb el verb ésser, compostos amb veu passiva: “fo *trencada* e *robada* e *cremada*; “n'è pis *servida*”, etcètera. Volem fer atenció, també, a la construcció perifràstica amb *haver*: “a *tengunds desuedads*”.

3.3. Sintaxi

Moran i Rabella (2001, pàg. 67), en la seva introducció a l'edició del document que ens ocupa, per significar-ne la sintaxi, observen que la redacció és “una mica més evolucionada sintàcticament i expressivament que els greuges de Guitard Isarn [...]”. Hem de fer notar que, entre un document i l'altre, ha passat aproximadament un segle. I sobretot que, des del moment en què el català ja se'n pot considerar, fins al s. XII, la llengua experimenta una progressió continuada que suposa –en termes de sintaxi– el pas d'un estadi paratàctic –amb més freqüència, doncs, de coordinació– a un d'hipotàctic –que fa emergir més construccions subordinades–. En aquest moment, doncs, la llengua presenta, també per a la sintaxi, un grau de maduració notablement alt.

Dit això, però, s'ha de veure que el text presenta encara algunes construccions de tendència paratàctica, que podem rastrejar per la freqüència d'aparició de la conjunció *e*. En alguns casos veiem que alguns enunciats –que modernament potser tendiríem a resoldre amb interrupcions breus, intercalant-hi comes– s'encadenen amb successives *e*²³, com aquí: “fo la casa de Sen Pere *trencada* e *robada* e *cremada*, ne no per clam [...]”; “per les *sues oradures* e per les *sues folees* e per lo *feit seu* [...]”; “pres-lo *pez collons* e *cuidà-l ociure*, e *teng-lo pres* e *fet-llo rembre*, e *ag-ne tot lo seu per nelet* [...]”.

Deixant, però, a banda aquesta mostra que acabem de referir, l'ús, freqüentíssim, de *e* potser no ens hauria de menar erròniament a considerar una simplificació de la sintaxi, ans al contrari. Contra el que pogués semblar, una lectura atenta del document

²³ Potser caldria fer notar que la llengua actual també presenta aquest tipus d'estructures, per bé que no pas amb tanta freqüència i sovint promogudes amb un propòsit efectista, estilístic; la seva major freqüència d'ús en el document sembla més natural, i potser s'ha de relacionar més amb la transició d'un estadi a l'altre que no pas amb una tria conscient o amb la voluntat de crear una iteració amb un efecte estètic determinat.

reflecteix una estructura complexa i, al mateix temps, un estil àgil, dinàmic i, en molts punts, col·loquial (reflex, segurament, del tipus de document i de la necessitat de subratllar les problemàtiques que s'hi comuniquen). Trobem, precisament per això –i potser també per la poca tradició escrita en vulgar–, un seguit de marques d'oralitat en l'escriptura: l'ús de l'imperatiu (“e ogans com”), fins a dues ocasions; l'ús de connectors que reforcen el to col·loquial de la interlocució entre qui firma el text i les persones a les quals van adreçades les queixes: “Ara, senors, ogans [...]”. I que subratllen la linealitat del discurs, la continuïtat dels fets denunciats: “E anant”; “Outra azò”; “Meins de tot azò”.

D'altra banda, notem que l'estructura del text fa emergir, ací i allà, una quantitat notable de subordinades, sobretot de relatiu, amb incisos, explicacions, detalls, elements intercalats que la interrompen momentàniament, sense rompre-la, tanmateix, del tot: “e ogans com, in primis, los molins de Caned per C sol, inpignorà” (amb l'ordinal intercalat); “E anant veng I joven obestar, per nom Joan de Sen Climenz, que ere natural de za Corit, e pres-lo per queocom d'aver que-s avie” (aquí amb incisos, aposició, subordinada de relatiu i, finalment, la conjunció *e*).

3.4. Lèxic

Més enllà de les seves característiques internes, el lèxic que presenten els textos medievals ens informa tant de l'emergència de nou vocabulari (o de nous sentits) com de l'evolució d'aquell que ja existia –ara, però, com a expressió d'una fisonomia idiomàtica pròpia, més distintiva–. Dit d'una altra manera: aquest corpus lingüístic ja constitueix, d'una manera meridianament clara, la forja d'una nova varietat, diferenciada però alhora tributària del llatí vulgar, que li proporciona els motlles.

En aquest sentit (i l'estudi de l'ordre intern d'alguns mots que hem fet en apartats anteriors ho assevera), el nostre text ja presenta un corpus que clarament podem relacionar amb el romanç naixent, amb algunes formes diferenciades de les llatines i que caracteritzen, en conjunt, la faç del català preliterari. Prova d'això és que aquest vocabulari presenta, en conjunt, molts menys llatinismes purs o expressions fixes, fossilitzades –com els que podem atestar, per exemple, als *Greuges de Guitard d'Isarn* (Moran; Rabella, 2001, pàg. 58), del segle anterior: *dixit, ipsa, ipso, voluit, facere...*–. I

més formes en romanç, que ja podem identificar amb la nova varietat. Entre aquelles primeres, podem destacar “et alia vice” o “in primis”, per exemple.

El lèxic dominant és, en molts punts, col·loquial: reflex, segurament, de la necessitat imperiosa de fer-se entendre, de fer recognoscible el greuge i, corresponentment, la demanda. Però senyal, probablement, també, de l'estat de maduració del romanç escrit, de clara adscripció col·loquial però mancat encara d'uns motlles precisos per a l'expressió formal (al grau, si més no, que els havia habilitat el llatí). Sigui com sigui, si la interlocució és directa i el greuge notable, el lèxic haurà de traslladar conscientment, d'una manera nítida, clara la voluntat de qui l'empra per a expressar-se. El subjecte principal de la interlocució és el bisbe (per extensió, el Bisbat) d'Urgell, que gaudeix de l'autoritat suficient per actuar decididament contra el greuge. La tria s'adequa al to general del discurs: pla, transversal, amb referències explícites a les necessitats i a les demandes de la comunitat afrontada.

El vocabulari es lliga, també, d'aquesta manera, a la preferència per un estil directe, franc d'artificis, amb escassíssimes concessions malgrat l'autoritat a qui va dirigida. Alhora, no podem pas dir que aquest estil directe sigui ofenós o desconsiderat. Mesura l'exabrupte i recorre escadusserament al llenguatge groller. El text recull el mot *collons*. Tanmateix, contra el que podria semblar, no se'n pot considerar [de groller] en el context de la llengua antiga, ja que no sembla pas filtrar la càrrega despectiva que avui li atribuïm. De fet, l'acció fa referència explícita a la part física, mostra, una vegada més, del to general del discurs, de l'estil dinàmic i col·loquial. De la voluntat, en suma, de referir explícitament les accions que motiven els “clams”.

D'altra banda, el vocabulari il·lustra bé la tipologia textual. Els greuges recullen vocabulari domèstic, de proximitat, que dona compte de l'escena global dels fets i testimonia alhora aspectes particulars relacionats amb l'entorn cultural, amb els personatges que protagonitzen les accions vandàliques i també amb aquells altres sobre els quals es consumen el seguit d'ofenses. S'hi palesen atacs, incendis, usurpacions, segrestos, traïcions, intents d'assassinat i greuges sobre la propietat. Deixant a banda l'onomàstica –que informa pertinentment, ja no sols sobre el període, sinó sobre la localització detallada dels fets–, el text abunda en mots que evoquen un medi essencialment rural (i feudal): *porcs, bous, mas, laurar, jova, quarts*. Semblantment refereix, com apuntàvem més amunt, una càrrega de violència explícita, presentada aquí

amb cruesa, que s'intensifica durant el relat. Fets plenament adscrits al marc de relacions feudals, que enuncien el litigi per un seguit de drets vinculats al territori, pel control sobre la propietat. Aquest àmbit de relacions queda plasmat, lingüísticament parlant, en mots com *malesfeites*, *clams*, *onor*, *sensum*, *sol*, *cavalers*, *nelet*, etcètera; i en una bona colla de verbs d'acció, que contribueixen a insuflar dinamisme al relat: *jurar*, *endrez* (literalment 'endreçar', però aquí amb el sentit de 'fer justícia'), *pledejants*, *e-npignorada*, *afolada*, *desfeita*, *cremans*, *robada*, *e-sderocants*, *pres-lo* ["pez collons"], *ociure*, etcètera.

També hem de cridar l'atenció sobre un seguit de noms, propis i comuns, que funcionen com a indicadors de la influència cultural exercida per la tradició cristiana al llarg d'aquest període. En dona compte la partícula *sen* (o el femení *senta*), atribució referida a alguns noms (i àdhuc els mateixos noms) que apareixen al document, com *Maria*, *Pere*, *Cristòbal*, *Climenz*. I alguns substantius com *bispe* i *esgleria*. Vocabulari que contribueix, en definitiva, a la plena caracterització d'aquest ordre de relacions feudals i a llur adscripció cultural i històrica.

El text presenta, deixant a banda aquells vocables de més difícil comprensió per al lector modern²⁴, un seguit de formes més fàcilment recognoscibles, atès que han romàs inalterables –o gairebé– fins avui. Alguns d'aquests mots, clarament catalans, pertanyen a camps semàntics diversos. Per exemple, són formes ben distintives algunes paraules que refereixen a aliments, com ara *pa*, *carn*; o a animals del camp, com *porcs*, *bous*.

D'altra banda, alguns mots revelen també la influència del substrat preromà sobre la formació del lèxic. Paraules que ja semblen ben implantades, d'ús i domini comú. En tenim un exemple notable en *esgléria*, que el llatí cristià (ECCLESIA) manleva (com en tants d'altres casos) del grec EKKLESÍA i refon a les llengües romàniques. Semblantment, *bispe*, transferit també del llatí eclesiàstic EPISCOPUS, que pren del grec EPÍSKOPOS. En general, el lèxic transmès directament a través del llatí té un perfil majoritari. Alhora podem rastrejar (vegeu a *Onomàstica*) una proporció notable (i lògica, atès el context sociopolític) de noms propis (topònims i antropònims,

²⁴ Vegeu *Annex 2*.

sobretot) de filiació germànica, alguns d'ells procedents del fràncic. I finalment (segurament podríem fer-hi pesar la ràpida reconquesta cristiana de la Catalunya Vella, que inhibeix la implantació de la llengua àrab en aquesta àrea del domini lingüístic), hem de cridar també l'atenció sobre la pobra concurrència d'arabismes que presenta el document.

Per últim, farem notar que els numerals cardinals, força utilitzats arreu del text, es representen amb números romans²⁵. Allò, potser, que crida més l'atenció, és que no només hi consten per a inventariar quelcom, sinó que, d'una manera regular, si promouen per a qualsevol altra referència numèrica. D'altra banda, podem veure com, al costat de “VI senmanes”, l'autor torna a escriure “sis senmanes”, aquesta vegada amb lletres.

3.5. L'onomàstica

El nostre text constitueix un document de notable interès, també, per la quantitat no gens escassa de noms propis –això és, de lloc i de persona– que forneix. Per ell mateix, doncs, aquest fet ja justifica dedicar-hi un apartat a banda del dedicat a l'estudi del lèxic.

D'altra banda, l'anàlisi de l'onomàstica que presenta el document comprèn, per al nostre cas particular, dos eixos principals: el primer, relacionat amb el corpus de dades toponímiques, es projecta uniformement sobre l'escenari dels fets i ens informa de la localització del text. Alguns avantatges fonamentals d'aquest enfocament estan, per tant, relacionats amb la identificació i determinació de l'àrea geogràfica, dels llocs particulars a on es desenvolupa el cos central dels esdeveniments narrats. Indrets que, de retop, remetent a una part important del nucli de gestació de la llengua arcaica, allà a on és més prominentment viva, més activa.

²⁵ L'abundància de xifres romanes palesa una tradició d'ús molt estesa, i que conserva encara tota la vigoria en el segle XII. De fet, encara que l'occident europeu ja coneixia les xifres aràbigues, d'origen segurament indi i introduïdes durant la conquesta islàmica, no en comença la refosa fins més endavant, al s. XII, i no es normalitzen fins ben entrat el XV.

Així doncs, aquest factor de localització de les zones de gestació i d'expansió vital de la llengua haurà de resultar per força crucial, particularment valuós per a qualsevol estudi que presenti un biaix historicista d'aproximació a l'estudi de la identitat²⁶. I des d'aquesta perspectiva, no ens podem estar de veure-hi un interès embrionari per a la configuració del discurs sobre els esdeveniments històrics que afecten l'evolució del català, i encara de llur irradiació a les àrees limítrofes, perifèriques del centre.

L'altre extrem, dins l'estudi de l'onomàstica del text, comprèn l'aproximació a l'antroponímia històrica. Semblantment, el nostre document proveeix un corpus de noms propis, de persona, que interessa en molts punts però que ens limitem aquí a considerar a partir d'un d'ells: l'estudi de la preferència sobre els noms, a partir de llur tipologia i adscripció cultural i històrica. Podríem dir que l'antroponímia –i semblantment la toponímia– constitueix, en aquest sentit, un fet genuí, particular d'allò que representa la propensió envers l'estudi dels fonaments històrics de la llengua. I, alhora, un factor de rellevància notable per a l'estudi de la influència d'unes comunitats històriques sobre les altres.

Això de banda, si el desenvolupament de la cultura d'un poble queda lligada, de manera umbilical, al territori que l'ha sedimentada, si hi queda imbricada, el conjunt d'aquelles dades que ens n'informen pertinentment, que ens permeten de rastrejar-la, d'acostar-nos-hi diacrònicament, hauran de configurar per força una opció real sobre l'estudi de l'origen i el desenvolupament d'aquesta cultura. Això s'observa particularment si atenem aspectes relacionats amb la forma que presenten les solucions onomàstiques, la seva contribució, per dir-ho així, a la fixació d'una tradició oral i escrita.

S'ha de fer notar, ací, que l'element més remarcable i distintiu del caràcter estructural i formal dels noms propis és el punt d'exposició al canvi, escàs i, en tot cas, inferior al d'altres mots que ens han pervingut per la via patrimonial. Com que, en general, aquests mots són més refractaris al canvi i presenten, per tant, una estructura

²⁶ Em sembla que, en aquest punt ni en d'altres, no resulta pas agosarat de presentar la llengua com a factor de desenvolupament de la identitat històrica, per tal com s'hi cabdella la consciència i s'hi reforcen i estrenyen, tot al voltant, els vincles solidaris i comunitaris. Assumint aquest enfocament antropològic, sembla que podem relacionar-la crucialment amb la formació d'un sentit gregari i amb la col·lectivització d'uns hàbits socials i d'uns costums.

menys dinàmica, més monolítica i compacta –i sobretot permanent, si prenem la variable semàntica–, sovint han estat considerats reductes valuosíssims: el bastió d'un passat que es conserva dins d'una relació, copiosíssima, de formes fossilitzades que han perviscut fins als nostres dies.

Es veu particularment en el cas del salat, si tenim en compte que, almenys al Principat, hi ha reculat del tot –excepte en una zona molt reduïda, a la franja de la Costa Brava, a on s'hi subsisteix amb poca vigoria–. Encara que l'article salat no es limita a aparèixer exclusivament devora d'alguns noms propis, el text presenta uns quants casos de topònims i antropònims que l'incorporen, i en els quals es fa ben palès que, almenys durant aquest període medieval, manté una certa vigoria arreu del Principat –alternant, en aquesta funció identificadora, amb l'article determinat–. A més a més, ens interessa veure que l'onomàstica actua com a vehicle i contenidor de trets arcaics de l'idioma, particularment en aquelles àrees del domini lingüístic en què han quedat extints.²⁷

Així doncs, el nostre text presenta un total de 7 topònims i 12 antropònims (sense comptar Santa Maria, catedral de la Seu), que referim tot seguit. Els topònims són: *Escales* (veiem *Sant Pere de Grau d'Escales*, d'on provenen les queixes pel seguit d'afronts fets al territori, i particularment a l'església; situat a la serra de Busa); *Muntada* i *Vilalta* (el primer, i suposem que el segon, corresponen a masos assolats pels malfactors); *Buse* (actualment 'Busa', fa referència al poble però també s'hi pot comprendre l'entorn, format per espadats de roca i cingleres. Està situat prop de Navès i hi localitzem el convent de St. Pere de Graudescales; el text també fa al·lusió a la parròquia de *Sen Cristòbal de Buse*); *Caned* (el text el relaciona amb uns "molins"; Brossa no hi fa constar l'origen, però el diccionari Alcover-Moll²⁸ indica una "partida de terra al terme municipal de Lleida", potser fora del domini territorial referit pel document, per bé que no s'hi pot descartar); *Sala d'Ora* (nom d'un mas situat a la Vall d'Ora i que ens informa, per tant, de l'abast geogràfic dels fets esdevinguts: concretament la vincula a Sant Pere de Graudescales); *Corit* (poble situat a 5 km de Guixers; avui escrit amb *rr*, per bé que ja devia ser vibrant, i amb vocal final, *u*. Notem

²⁷ Ens hem de referir, per veure la importància de l'onomàstica en la conservació d'un tret particular com aquest, als nombrosos topònims que avui encara el conserven: "San Climent de Sesebes", "Sant Esteve Sesrovires", "Sarroca de Lleida".

²⁸ DCVB, II, pàg. 917.

que el topònim és introduït indistintament amb l'article salat i el definit: “*za Corit*”, però també “*la Corit*”, prova d'aquest ús alternant d'ambdós articles).

D'altra banda, consten 12 antropònims, entre els quals s'hi compten noms i llinatges: *Pere*, *Arlouí*, *Gerat*, *Belver* (*Belvezer*), *Sentafè*, *P. Vila*, *Climenz*, *Margenedes*, *Bernard Degà*, *Dezvilar*, *Zafont*, *Zamorera*. Esmentarem, només, que els noms corresponen a les persones implicades en les accions vandàliques i litigants. Sobresurten, com a personatges centrals, Bernard Degà i B. Dezvilar, a qui podríem suposar, per lògica, una relació de parentesc (pare i fill), tal com ens n'informaria el mateix text: “B. Dezvilar e de son pare” (així doncs, si tenim en compte que Degà també participa en les accions hostils, i que el text alterna els dos noms, quedaria justificada la nostra observació). Brossa (1983, pàg. 353) ho veu així, però no sembla que hi coincideixin Moran i Rabella (2001, pàg. 72), si atenem l'aclariment que consta en la seva traducció: “I posteriorment B. Desvilar [que aquí anomena Degà]”. Sigui com sigui, no queda del tot clara la relació entre els dos noms i no l'he trobada referida enlloc.

Més enllà, posem l'accent en l'estudi de la procedència. En primer lloc, trobem un nom bíblic, *Pere*²⁹; i, en segon lloc, tres de germànics: *Bernard* (fràncic), *Gerat* i *Arlouí*³⁰. Tots ells, juntament amb d'altres de l'època, que remetent a un corpus antroponímic bé d'origen bíblic, bé d'origen llatí o germànic, mostren l'adscripció a una tradició cultural ben vigorosa en aquest període de l'edat mitjana. Especialment, trobem noms i llinatges de tradició germànica (molts dels quals d'origen franc), prova de la influència, després de l'esfondrament de l'imperi llatí d'occident, que exerciren els pobles invasors al nord peninsular i de les relacions (sobretot de règim administratiu, però no exclusivament) amb els naturals, especialment al nucli de la Catalunya Vella, reconquerida i repoblada molt primerencament –de retop, això explicaria que, al costat del superstrat germànic, la presència de vocabulari d'origen àrab i, per tant, d'onomàstica àrab, hi sigui més escassa.

²⁹ “Conegut tostemps en l'onomàstica personal catalana i que assolirà a partir de la baixa edat mitjana una freqüència màxima entre els prenomes” (Moran, 1992, pàg. 166).

³⁰ Variant de Gerard, del germànic Gerhard (DCVB, VI, pàg. 271). Vinculat a la forma Arlubins, del germànic Arnwin (DCVB, I, pàg. 55).

Encara que el nostre text ens permet de rastrejar, atenent la imposició de noms germànics que s'estila en aquest moment, els vincles entre l'àrea de la Catalunya Vella i el món germànic (especialment d'adscripció franca), volem cridar l'atenció sobre d'altres documents a on la presència d'aquesta onomàstica és encara més indicadora de la preferència per aquests noms. Sobretot hem de referir-nos al *Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell*³¹, a on, a més a més dels que conté el nostre text, n'hi trobem, amb una freqüència notable, molts d'altres: *Arnall, Berenguer, Mir, Isarn, Od, Ug, Rodlan*, etcètera.

Per cloure aquest apartat, volem fer atenció a tres noms que incorporen l'article salat (hi apareix, concretament, adherit en posició inicial; això sí, no l'hem pas de considerar part d'aquest, ans, més aviat, veure-hi la funció d'identificador que té generalment encara al s. XII). En dos d'ells, *Zafont* i *Zamorera*, l'article apareix sol, unit al nom. En canvi, veiem que *Dezvilat* reflecteix la forma contreta DE + EZ, prova que el comportament morfosintàctic d'aquest article no dista pas del de la resta (del definit, per exemple, que també admet la contracció). La concurrència, en l'onomàstica, de les diverses formes de l'article salat –d'on s'acabarà transferint, en alguns casos, als topònims o antropònims que han perviscut fins avui– és indicadora de la vitalitat d'aquest article en el català naixent (que l'anirà esmussant progressivament en favor del definit), des d'on s'acabarà irradiant, per lògica, a alguns dialectes consecutius³².

3.6. Anàlisi contrastiva: el català dins la Romània

Una classificació comunament acceptada de les llengües romàniques ens permet relacionar-les entre si considerant dos grans blocs, el de la Romània distinció, entre varietats de filiació iberoromana, entre les quals s'hi comptarien llengües com el castellà, el gallec i el portuguès; i varietats de filiació gal·loromana, que oriental i el de la Romània occidental. Aquest criteri ens permet fer semblantment una altra, des de Catalunya, s'estenen enllà del migdia francès (això és el català, l'occità, etcètera).

³¹ Vegeu **Moran, J.** (1992): "Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell: transcripció i estudi lingüístic", *Llengua & Literatura*, 5, p. 147-169.

³² Com el balear, que el manté encara avui i que prova, per tant, també, que l'article havia de ser per força ben viu en la llengua oral al primer terç del segle XIII, moment de la conquesta jaumina de Mallorca.

D'altra banda, Martí i Castell (2000, pàg. 56) observa: “La consideració de les solucions en totes les llengües romàniques és una font capital per al coneixement segur del llatí vulgar”. Efectivament, del llatí anomenat “vulgar”, amb algunes formes que no tenim documentades enlloc, hem anat ampliant-ne el coneixement a mesura que podíem posar en relació les distintes solucions aportades per les seves vernacles. Això és, a mesura que hom podia contrastar el conjunt de semblances i dissemblances entre els elements constitutius que presenten les diverses varietats d'aquest romanç naixent, i que remetien, ulteriorment, al tronc comú d'un llatí de biaix més col·loquial, parlat.

L'atenció, de fet, a aquests components primitius fa pensar que, a l'inici, les diferències degueren ser més aviat poc rellevants. I també en l'existència d'un romanç més o menys compacte, homogeni arreu de l'àrea d'influència del llatí vulgar que el forní. En dona compte Rebecca Posner (1998, pàg. 63): “Ciertamente, parece que no hay nada en la configuración fonética o fonológica de esas lenguas que coincidimos en llamar ‘romances’ que resulte especialmente distintivo”. I encara: “La semejanza más patente es el léxico compartido”³³ (ídem).

Semblantment, són també reveladores d'aquest caràcter tan homogeni que caracteritza les beceroles del romanç –fruit, no ja només d'un origen comú, sinó d'un bagatge cultural compartit– aquestes paraules d'Alarcos Llorach (1983, pàg. 79): “A l'època d'origens del català, res no ens impedeix de postular un sistema consonàntic anàleg al dels altres romanços occidentals, continuador immediat del que pogué estar més generalitzat en el en el llatí vulgar d'occident”. L'autor assenta aquesta afirmació en dues tendències: “(1) la creació d'un ordre palatal de consonants, i (2) el triple fenomen de degeminació sonorització i fricatització de consonants entre vocals” (ídem).

Certament, aquestes dues tendències fonètiques, juntament amb d'altres de morfològiques i lèxiques, refereixen transformacions que poden ser observades contrastivament a la llum d'algunes solucions aportades per les distintes llengües. Aquí només farem referència a alguns d'aquests trets.

³³ Cridem l'atenció sobre el lèxic, ja que aquest ens informa, per llur caràcter una mica més permanent, però també perquè actua com a contenidor d'altres elements configuradors de l'idioma, del grau de parentesc entre les diverses llengües. Més enllà, el caràcter, marcadament unitari, del vocabulari present a les noves varietats emergents forma un corpus lingüístic d'excepció per a poder rastrejar la senda de la nostra herència cultural compartida.

BECEROLES D'UNA LLENGUA

D'una banda, considerem alguns fenòmens fonètics: amb relació a la caiguda de vocals en posició àtona, les diverses varietats palesen comportaments diferents. Referirem, sobretot, el comportament sobre les posttòniques en posició final absoluta. Així, les llengües de filiació gal·loromànica, com el català, l'occità o el francès, tendeixen a l'apòcope de la vocal final (excepte la [a], com en el cas del català); en canvi, el castellà, l'italià o el galaicoportuguès³⁴ es mostren més conservadors: cat., occ. “carn”; esp., it., gp. “carne”.

No es dóna, però, en francès, la caiguda de la consonant nasal [n] quan queda en posició final (pronunciada, en contacte amb diftong *-ai-*, lleugerament velaritzada). L'occità conserva la grafia però no fa una pronúncia grafiada; per tant, tendeix a fer caure, amb comptades excepcions, el so nasal. Sí que la mantenen l'espanyol i l'italià (que conserva, també, en aquest cas, la vocal final), seguint, aquestes darreres, la tendència a conservar els segments finals: cat. *pa*; occ. “*pan*” > [pa]; esp. “*pan*”; it. “*pane*”. Finalment, s'ha de fer notar que la caiguda de *-n*, en algunes llengües, no té paral·lel quan aquesta es troba en posició intervocàlica. Només el portuguès sembla exposat a lenició en aquest cas. Per això: *pao* (malgrat conservar la vocal final, fa caure la [n] intervocàlica. Observeu la diferència de comportament amb l'italià “*pane*”).

El grup inicial *al-* (o, més ben dit, [l] en posició final de síl·laba), que en català vocalitza, dóna resultats semblants en altres llengües romàniques. Tanmateix, la tradició d'ús revela respostes diferents davant d'aquest fenomen (en castellà, la tendència a monoftongar AU > [o], s'acaba reflectint en l'escriptura, que prescriu la vocal *o*. El català, en canvi, manifesta semblantment aquesta tendència, però ha actuat rehabilitant la grafia *l*. També l'italià presenta la forma “*altro*”). Vegem-ho: ALTERU: cat. “*autre*” (modernament, “*altre*”); fr. “*autre*” (però amb pronúncia simplificada del diftong); occ.: “*autre*”; esp. “*otro*”; gp. “*outro*”.

Les consonants dobles, geminades, se simplifiquen a gairebé totes les llengües romàniques, amb l'excepció del sard i l'italià. El text nostre text presenta la forma “*senmanes*”, sembla que en procés d'assimilació, amb allargament de la nasal. Encara que modernament s'hi ha habilitat la “*t*” etimològica (decisió motivada, segurament, per

³⁴ Aquí usem la denominació genèrica *galaicoportuguès*, potser necessària, contextualment i cronològicament, atès que en aquest moment forma encara un diasistema. De fet, sembla que és així fins al s. XV, en què se n'accentuen les divergències i comença a consumir l'escissió entre gal·lec i portuguès.

BECEROLES D'UNA LLENGUA

l'adscripció normativa del català a una tradició de biaix més cultista, que afecta el tractament d'alguns trets formals en aquesta llengua. Vegeu també “psicologia”, compareu-la amb el castellà “sicología”), la tendència col·loquial és a l'assimilació i, posteriorment, a la simplificació: SEPTIMANA > *settimana* > sett'mana > setmana > *senmana* > *semmana* > [semana] (per aquesta mateixa tendència a rebaixar la tensió articulatòria, aquí a través de la simplificació, en una pronunciació relaxada). Aquest fenomen es dona en la majoria de romanç, fora del sard i l'italià (més conservador, que cap altra vernacla, dels trets primitius llatins³⁵). Vegem-ho: esp., gp. “semana”; fr. “semaine”; però, en canvi: it. *settimana* (amb assimilació regressiva de l'oclusiva en el punt d'articulació dental, però conservant la geminada).

La fricativa labiodental llatina, en posició inicial, es conserva en català i en la majoria de llengües romàniques, mentre que el castellà l'emmudeix sistemàticament (una evolució diferenciada prou notable, per bé que ha perviscut, en el seu lloc, una *h* inicial, romanalla gràfica de la [h] medieval³⁶). Al text trobem la forma “feit”, de ‘fer’, procedent de FACERE. It. “fare”; fr. “faire”; g/p. “facere” / “fazere” (aquí les refereixo totes dues [les llengües] per mostrar que la distinció, més moderna, és gràfica. Això no obsta per constatar-hi el so fricatiu inicial). Tanmateix, l'espanyol dona “hacer”.

L'aparició de l'ordre de les palatals és un fenomen que afecta totes les varietats. En alguns casos i algunes posicions, aquesta palatalització es dona en certes llengües, però no pas en totes. Veiem, al nostre document, formes com “libre”, “senor”, “e·npignorada”, pronunciades en català (vegeu *Fonètica*) amb [ʎ] (la lletra *l*) i [ɲ] (la lletra *n* i *gn*). Adonem-nos que el castellà, per exemple, palatalitza en els dos darrers casos, de nasal; tanmateix, conserva [l] en posició inicial: esp. “señor” / “empeñar”; però “libro”. També la resta de llengües mostren un caràcter conservador quant a aquest tret inicial: it. *libro*; fr. “livre”; ptg. “livro”; gc. “libro”; occ. ‘libre’ (prova que es tracta d'un fenomen de palatalització singularment català). Per al nasal, el romanç occidental

³⁵ Yo considero que el italiano es el candidato privilegiado para el título de arquetipo romance [...] En cierta manera es tan cercano al latín que, como hemos visto ya, ha sido confundido con una variedad coloquial del latín literario”. (Posner, 1998, pàg. 66).

³⁶ Per a l'adscripció geogràfica de [h] en el castellà medieval, vegeu Posner (1998, pàg. 298).

es comporta semblantment, això és, palatalitzant en la majoria dels casos³⁷: pg., occ. *senhor*; it. *signor*.

Volem, finalment, cridar l'atenció sobre alguns aspectes d'ordre morfològic i lèxic: L'ús del salat, derivat de IPSE (vegeu *Morfologia*), general arreu del domini lingüístic, recula –i desapareix, de fet– en favor de l'article definit. Tanmateix es manté, encara, confinat a una part de la Costa Brava i, d'una manera general, en el balear (excepte el pollencí). També en el sard³⁸, mentre que, en la resta de varietats, no s'hi fa palès. Aquesta circumstància prova que l'article literari, provinent del llatí ILLE, s'acabà imposant a mesura que aquell altre entrava en recés (cap al s. XIII a Catalunya, però tan sols en els textos escrits).

En general, la majoria de preposicions llatines que havíem vist (vegeu “Preposicions”, a *Morfologia*) per al català es mantenen en la resta de varietats romàniques, per bé que amb diferències morfològiques particulars atribuïbles a l'evolució de cada llengua. Són ben il·lustradores aquestes paraules de Posner (1998, pàg. 114): “Más de un tercio de las preposiciones de uso habitual en romance se pueden poner en relación con las latinas sin mayores dificultades [...]”. De les que recull el nostre text, algunes preposicions panromàniques són: *a* (a totes les varietats); *de* (a totes menys l'italià, que realitza *di*; i el romanès, que fa *din*); *sobre* (fr. *sur*; it. *sopra*; esp. *sobre*) (ibídem, 115).

Finalment, observem l'emergència de formes sintètiques de futur i la creació del temps de condicional, derivades de les perífrasis del llatí vulgar formades per present i imperfet del verb HABERE + infinitiu, respectivament. Aquesta tendència al sincretisme (que recula modernament en favor de l'ús de noves formes perifràstiques), a partir de formes compostes, es manifesta també al conjunt de la Romania. El nostre document presenta, com a única forma de futur, *valrà*. Fixem-nos, per exemple, en aquests exemples de futur sintètic per al verb *cantar* que refereix Posner (1998, pàg. 226): fr. *Il chantera*; it. *canterà*; esp., ptg. *cantará*.

³⁷ La palatalització del nasal a “*senor*”, procedent del llatí *seniore*, crida l'atenció sobre un altre fenomen notable: el de l'aparició de la iod palatal (que actua en els processos de palatalització de diverses consonants) en totes les llengües romàniques (1998, pàg. 152).

³⁸ No és pas casual que s'hagi mantingut a les Illes Balears i a la de Sardenya, les quals, per llur localització, més perifèrica i aïllada, tendeixen a conservar alguns trets arcaics de l'idioma.

4. CONCLUSIONS

A manera de conclusió, podríem fer-nos nostres aquestes paraules de Ferrando i Nicolàs (2000, pàg. 30): “En presentar l’estructura gramatical i lèxic del català preliterari, ens hem pogut adonar de la seva ferma unitat [...]”. Aquesta sembla, en definitiva, una conclusió també palesada pel nostre estudi.

Si partim, doncs, d’aquest pressupòsit, no sembla pas agosarat afirmar que la llengua catalana constitueix, ja en aquest moment de la història en què s’emmarquen els nostres greuges, una expressió –més o menys ben definida i compacta– de continuïtat, de filiació llatina però amb un biaix marcadament autònom. Això és, proveïda amb un repertori cada vegada més extens de recursos, una argamassa expressiva, que duu aparellada l’aparició d’una consciència progressiva i que podríem relacionar crucialment amb el grau d’implantació social de la llengua –i fins amb el valor afegit que representa l’ús instrumental que comença a adquirir–. Una varietat que, paga la pena recordar-ho, es projecta sòlidament sobre el domini d’una producció documental que s’expressa, encara principalment, en llengua llatina.

Així doncs, el desenvolupament de la nostra tasca ha fixat l’objectiu primordial d’una recerca a partir d’aquests dos eixos: 1) l’estudi dels orígens de la llengua catalana, a partir d’aquells documents que, sense estar sotmesos al punt d’exposició de la norma escrita, reporten informació valuósíssima sobre l’expressió col·loquial i ens permeten de caracteritzar-la; i 2) l’emergència, a poc a poc, d’una consciència lingüística sobre el valor de la pròpia llengua, que suposa un canvi de paradigma i que promociona aquest romanç primitiu al domini de l’escriptura, als usos comunicatius que se’n deriven. En aquest sentit, tant la caracterització de l’expressió oral com la tensió entre aquests dos plans, el de l’oralitat i l’escriptura, amb el grau d’interferència del primer cap al segon –que ens permet d’atestar documentalment l’estat evolutiu que presenta l’idioma, així com llur filiació–, configuren les línies essencials del nostre estudi.

L’assaig de justificació formal es fa, en suma, sobre l’evolució d’aquest romanç emergent, que s’obre camí, proveeix un instrument cada vegada més vàlid d’expressió i consuma, alhora, la lenta però progressiva acomodació al context de relacions feudals. D’acord amb això, quedàvem obligats a complir l’objectiu prioritari de desgranar els trets més representatius que hom pot localitzar en un text medieval català, per tal de

BECEROLES D'UNA LLENGUA

reeixir a fer-ne la valoració lingüística i congriar-hi el factor d'adscripció cultural. Per concloure, doncs, podem dir que el resultat tant és el reconeixement del grau d'implantació i maduració de la llengua catalana –i, per extensió, de la resta de varietats romàniques– en la societat medieval com el valor instrumental que, progressivament, anirà adquirint. Un procés –no pas privatiu del català– que hem de relacionar també, a partir d'aquest moment, en un sentit més general, amb el desvetllament d'un seguit de consciències identitàries que es troben en la base de la formació de la majoria de nacions europees.

BIBLIOGRAFIA

Moran, J.; Rabella, J. A. (2001): *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Pujol, P. (1913): *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*, Barcelona, Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, p. 13-14, doc. Núm. 4.

Rusell-Gebbet, P. (1965): *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book., p. 82-84, doc. núm 18.

Ferrando, A.; Nicolás, M. (2000): *Història de la llengua catalana I*, Barcelona, UOC.

Nadal, J. M.; Prats, M. (1982): *Història de la llengua catalana. 1/Dels inicis fins al segle XV*, Barcelona, Edicions 62.

Casanova, E. (1989): "Gramàtica històrica catalana: proposta d'un mètode d'estudi", *Caplletra*, 6, p. 7-19.

Martí i Castell, J. (coord.). (2000): *Gramàtica històrica catalana* (vol. I i II), Barcelona, UOC.

Alarcos Llorach, E. (1983): *Estudis de lingüística catalana*, Barcelona, Ariel.

Coromines, J. (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor (Col·lecció El Pi de les Tres Branques).

Coromines, J. (1977): *Entre dos llenguatges*, Barcelona, Curial (Col·lecció Biblioteca de Cultura Catalana).

Recasens, D. (1996): *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, IEC (Biblioteca Filològica, XXI).

Posner, R. (1998): *Las lenguas romances*, Madrid, Cátedra.

Moran, J. (1992): "Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell: transcripció i estudi lingüístic", *Llengua & Literatura*, 5, p. 147-169.

Brossa, M (1983): "Estudi lingüístic d'un document català del segle XII ("Zo Són Clams") de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* VI, p. 335-359.

BECEROLES D'UNA LENGUA

Coromines, J. (ed. 1995): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (IX volums), Barcelona, Curial / “la Caixa”.

Coromines, J. (ed. 1997): *Onomasticon Cataloniae* (VIII volums), Barcelona, Curial Edicions Catalanes.

Alcover, A. M.; Moll, F. de B., (ed. 1993): *Diccionari català-valencià-balear* (X volums), Palma, Editorial Moll <<http://dcvb.iecat.net/>>

Vocabulari de la llengua catalana medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain (en construcció). Barcelona, Institut d'Estudis Catalans <<http://www.iec.cat/faraudo/>>

Diccionari de la llengua catalana (2007). Barcelona, Institut d'Estudis Catalans <<http://dlc.iec.cat>>

Gran diccionari de la llengua catalana (1998). Barcelona, Enciclopèdia Catalana <<http://www.diccionari.cat>>

Gran enciclopèdia catalana (1975). Barcelona, Enciclopèdia Catalana. <<http://www.enciclopedia.cat/>>

ANNEXOS

Annex 1

Edició

Zo són clams de tons los hòmens de Sen Pere de Escales, l'uin ni prob, que fan a Senta Maria e al bispe e a tot lo covent, d'en B. Dezvilar e de son pare, que an la casa de Sen Pere afolada e desfeita. E ogans com, primerament, per les sues folees e per lo fait seu que zel faie fo la casa de Sen Pere trencada e robada e cremada, e no per clam de Sen Pere ni de Senta Maria de la Set. Ahí ilex tras-ne I libre que vené LX sol. A·n P. Vila, e trash-ne autre que vené a la Corit XX e V sol, perquè, senors, l'esgléria n'é pis servida. Outra azò, à la onor venuda e·npignorada; e ogans com, in primis, los molins de Caned per CC sol, inpignorà, e lo mas de la Sala d'Oora, que solie dar a Sen Pere, de pa e de vino e de carn, la meitad; e per LXX sol. Que B. N'ag, tornà·o a sensum, que no fóre obs, à la casa per M sol., e·l sensum d'aquel mas à·l mès in pignora. E an aüt los molins de la Corit e les joves e·ls quarts à mès in pignora per CL sol. Ahí ilex les conamines que ssolien laurar, ab la jova, à tornades a sensum per aver que·n pres, perquè,ñ III clergues que·i solien estar, ara no n·i està for I, e aquel mor·i de fam.

Ara, senors, dels hòmens de la onor que·n à ditans, perquè los hòmens no poden sofere: primerament G. de Zamorera e A. Zafont e·n Arloví e·n Gerat; aquens tonts IIII, que n·à dita[n]s, on nós som forts clamans. Ara, senors, ogans les malesfeites autres que zel fa en la onor: primerament II mases a Vilalta que robà per II vegades, e it fé bé de mal qui valg bé MCCC sol.; et alia vice, veng a·z alerg d'en G. de Margenedes e menà·se·n zos porcs e·z bous e tot aitant cant i trobà, perquè zo mas ne valrà tonts temps meins, e n·é perdud. E anant veng e·l mas de la Muntad, vinguí II vegades e fa·i de mal qui valg CC sol. en diners; e an e an tornà·i, e·l mas ilex de la Muntada e pres l'ome e·l aver e la roba, e teng·o pres tot VI senmanes, e a cab de sis senmanes fet pleid zel ome, e fer-lo jurar manvés sus a Sen Cristòval de Buse que no sse·n clamarie; tot azò li fet a·quel om per nelet que no avie.

E anant veng I joven obestar, per nom Joan de Sen Climenz, que ere natural de za Corit, epres-lo per queocom d'aver que·s avie, e pres z'aver seu; e com lo se·n menave pres [e] él <e> no volie anar, e per zo, car él no volie anar, pres-lo pez collons e

BECEROLES D'UNA LLENGUA

cuidà·l ociure, e teng-lo pres e fet-llo rembre, e ag-ne tot lo seu per nelet que él no avie; e can exí de son poder fer-lo jurar manvés que no se·n clamarie.

E anant los molins de Sen Pere de la Corit que foren cremans e·sderocants per lo fait d'él. E anant fa·ls en B Degà autre mal als hòmens de la Corit: met-se en convenenza ab zos cavalers e ab los hòmens de pes qu·éls perfer dez seu; e sobre azò é no·ls atén re d'aquel fait. E vénen aquels sobre los hòmens de la Corit epignoren los hòmens e són-ne robans, prquè los hòmens s'an a pagar a aquela ver. E anant à tengunds desvedats los hòmens de la Corit, d'entrada de Quaresma enzà per nelet que nós no avem.

Meins de tot azò a pledejants los hòmens de la Corit per sotreita d'aver, e no per nelet que en éls trobàs; e n·à agud de cada·ú, qui XX sol., qui XXX, qui X. E de tot azò som clamans nós, de tons aquests clams e de la casa d'Escales que él à desfeita; e atenem-ne a Senta Maria et al bispe e a tot lo covent que s'endrez tot aquest fait. E·n la guerra d'en G. de Belvezer e d'en G. de Sentafè donaren-se los fils d'en Bernard Degà, e zels tenien la casa en poder e desferen IIII mases ab en G. de Belver.

Font: Moran, J.; Rabella, J. A. (2001): *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Annex 2

Glossari

clams, *clamans*, *clamarie* la primera pren el significat de 'queixa'. La segona forma, en plural, remet a qui l'expressa ('clamador'), davant d'algú o d'algun organisme competent, amb autoritat. La tercera, del verb *clamar*.

covent refereix a una agrupació d'individus. I més concretament, si atenem a la traducció que en fan Moran i Rabella (2001: pàg. 70), a aquells que exerceixen, conjuntament amb el bisbe de la Seu, algun tipus d'autoritat: "Al bisbe i a totes les persones que hi tenien jurisdicció [...]".

BECEROLES D'UNA LLENGUA

afolada forma del participi del verb *afolar* –‘destruir’, en aquest cas –, amb alternança de grafies *l* i *ll* ja en el català antic (per bé que el nostre text en presenta només una, de simple). Hi hem de considerar la realització palatal, producte del contacte del lateral alveolar amb la vocal breu llatina ($u > o$) que el precedeix.

desfeita participi de *desfer*, mateix significat i amb el diftong característic del període, previ a la monoftongació en *e*.

oradures derivat d'*orat* ‘boig’. Al nostre text, doncs, pren el sentit de ‘bogeries’, dels assaltants, que comporten algun tipus de malvestat o perjudici sobre la comunitat. L'autor l'usa conjuntament amb *folees*, respecte al qual podríem considerar, més pertinentment, la traducció ‘follies’. Sigui com sigui, hi fem pesar la sinonímia.

folees ‘follies’.

faie del verb *fer*.

ahí (*illex*) l'hi compto un parell de vegades conjuntament amb *illex*, i aquesta darrera, aïllada, una vegada més. *Ahí* significa ‘allí’; i *illex*, ‘mateix’. L'expressió conjunta, doncs, és ‘allí mateix’.

Tras-ne (o *trash-ne*) ‘traure’.

outra ‘a més’, ‘ultra’. Amb el demostratiu *azò* (amb una pronúncia segurament africada) tindríem ‘a més a més d'això, [...]’. Hi fem constar també la vocalització de *l*. Tal com aclareix el DCVB (VIII, pàg. 81), *outra* $>$ ‘oltra’. A més a més, il·lustra l'ús i n'aporta la datació citant la nostra font: “outra azò a la onor uenuda”.

onor ‘(h)onor’. Amb el sentit medieval en què és usat al text, ‘domini’, ‘possessió’. Més concretament, una renda de possessió, de caràcter vitalici, atorgada pel senyor al vassall (DCVB, VIII, pàg. 6). Forma antiga, sense la *h*. Al text l'hi trobem grafada així, per bé que no és estranya l'alternança amb *h* (comportament habitual d'aquesta grafia durant l'edat mitjana), tal com refereixen altres textos medievals: “honor de la gleia”, doc. A. 1251 (ídem).

e-npignorada (*inpignora* / *in pignora*, *pignorar*) es presenta amb alternança gràfica, la qual cosa no obsta per declarar-hi un mateix sentit, ‘empenyorar’. Així l'hi recullen, a la seva traducció, Moran i Rabella (2001, pàg. 70, 71). En canvi, a *pignorar* (paraula

distinta de *inpignora*, però que li serveix de base) tradueixen ‘castigar econòmicament’ (ibídem, pàg. 72), sense cap alteració, fet i fet, sobre el sentit aproximat de ‘càrrega’ (és a dir, econòmica). Jo hi veig una solució de continuïtat semàntica, en tant que allò que s’ha de deixar com a penyora pot suposar, en origen o a la llarga, una càrrega, un llast. És a dir, un endeutament.

ogans del llatí AUDIATIS, forma imperativa d’*oir*. Per tant: “E ogans com [...]” > ‘i escolteu com [...]’

sensum ‘cens’, aquí ‘contracte de contribució temporal’ (Moran; Rabella, 2001, pàg. 71), representat a partir de la fórmula llatina “torna-o a sensum” o “à tornades a sensum” (Brossa, 1983, pàg. 358).

aüt, ag, agud formes distintes del verb *haver*. La primera correspon al participi de passat, lleugerament velaritzat en la tercera forma.

jova forma femenina de *jou* (aquest últim, influenciat pel sentit medieval –que, ahora, remet a l’etimologia original de ‘parella de bous emprats per llaurar’). Té encara avui el sentit de ‘restar subjecte a la voluntat d’altre’, de ‘pèrdua o privació de llibertat’). Aquí pren el sentit, més tècnic, d’obligació feudal –imposada al pagès – de llaurar la terra durant un dia amb dues mules o dos bous (DCVB, VI, pàg. 779). Fem constar, per tant, que, en aquests termes, el seu sentit hauria quedat extint (de fet, aquesta i altres obligacions feudals seran abolides a la sentència arbitral de Guadalupe de 1486, que extingia els anomenats “mals usos”) (GEC, XII, pàg. 254).

quarts la quarta part d’una renda o producte, l’impost.

conamines del llatí **condominia*. Porció de terra que hom posseeix, que té o conserva en propietat, franca d’impostos.

for ‘fora’.

senors del llatí *senior, -oris*, Comparatiu de SENEX ‘ancià’. S’hi ha de fer constar que el sentit de ‘venerable’ que té l’ancià (a Roma, membres del Senat) és transferit al domini semàntic de ‘persona superior’, ‘dominant’; per tant, de DOMINUS ‘amo’. Així, en el context feudal, de les relacions de vassallatge, el terme s’identifica crucialment amb el posseïdor d’una propietat, amb vassalls al seu càrrec.

ditans part. pas. *gitats*; part. pas. del verb *gitar*. Aquí ‘expulsar’, ‘fer fora’. Al text també trobem *dita(n)s*, amb caiguda de *n*. La consonant inicial sembla estranya. Brossa observa crucialment l’explicació de Coromines (DECLC, IV, pàg. 517, nota 1) sobre el canvi de *d* per *g*, malgrat que el mot prové del llatí JACTARE. Diu Coromines que “es tracta d’un fenomen de dissimilació despalatalitzant (davant *it* procedent de CT) [...]”

sofere ‘sofrir’.

(*et*) *alia vice* expressió llatina, amb la conjunció *et* (en la seva forma també llatina). De les poques que presenta el text (juntament amb la que ja hem esmentat més amunt, també trobem *in primis*, per bé que alterna amb *primerament*, ‘en primer lloc’, doncs). Significa ‘(i) altra vegada’.

menà pren el sentit d’‘endur-se quelcom’. Al text trobem ‘emportar-se’, *porcs*, *bous*.

aitant ‘tant’

sol ‘sou’.

e anant Moran i Rabella (2001, pàg. 69, 70) aporten solucions adverbials: ‘posteriorment’ i ‘després’, usades al text com a connectors per introduir un nou paràgraf.

e an e an ‘tot i això’.

pleid ‘plet’, ‘litigi’.

pledejant, part. pas. ‘litigar’, ‘pledejar’.

manvés ‘tot seguit’.

obestar ‘destorbar’.

queocom ‘quelcom’.

collons té aquí una simple adscripció anatòmica, sense cap càrrega despectiva.

nelet ‘negligència’, ‘culpa’.

met-se en convenenza del verb *metre’s* ‘posar-se’. Per tant, ‘es posaren d’acord’.